

LEBŐ ÉS KÖRNYÉKÉNEK TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE
ŐSKORTÓL AZ ÁRPÁDKORIG

írta:
Tóth Gábor.

Bölcsészettudományi doktori értekezés.

Szeged
1946

E l ő s z ó .

"Az új ösvényeken járó történetkutatásnak ma nélkülözhetetlen segítőtársa az öncéluságát feladó és történeti irányban munkálkodó régészet." Ennek szellemében igyekszem elvégezni munkámat.

A dolgozat két részből áll. Az első rész Lebő kulturtörténete. Itt az anyagi hagyatékokat dolgozom fel és a nagyobbára rendszertelen ásatásnál összekeveredett anyagot válogatom szét korok szerint.

A második rész település történeti. A régészeti anyag ismertetése után átfogó képet ad „Lebőről. Az őskor folyamán névvel megjelölt néppel még nem beszélhetünk, de hogy és mikor került egy-egy nép területünkre, kikkel és hogyan érintkezett, hogyan tűnt el, ennek a megvizsgálása már feladatunk körébe tartozik.

Az írott feljegyzések megjelenésekor már könnyebb a feladatunk. Már névvel is megtudjuk jelölni azokat a népeket, akik megfordultak területünkön.

A munkám megkezdésekor köszönet illeti Banner János egyetemi tanárt, aki irányításával nagy

segítségemre volt, és aki az egész képanyagot rendelkezésemre bocsátotta. Köszönettel tartozom Párducz Mihály egy. m. tanárnak és Fettich Nándor muzeumi igazgatónak, akik az anyag feldolgozása során segítségemre voltak. Köszönetet mondok Csallány Dezső muzeumi igazgatónak és Tokodj András tanítónak, akik a leletanyagot számomra hozzáférhetővé tették.

A település földrajzi viszonyai.

"Minden emberi település, legyen annak határa messzeterjedő, vagy szűkreszabott, élete pár napos, vagy évezredes, élettartama folyamán az emberiség történelmének egy-egy láncszeme lesz, mert a cselekvő, alkotó, történelmet csináló embernek köszönheti létét, fejlődését, fennmaradását, vagy elpusztulását is."¹

A magyar helytörténeti kutatás nem szorítkozhat kimondottan egy-egy zártterület adatainak feldolgozására. Tul kell mennünk a helyrajzi határokon és keresnünk kell az összefüggéseket. Keresnünk kell azt az összefüggést, mellyel területünk a Kárpát-medence kulturális képébe beilleszkedik, ebből következik, hogy kutatnunk kell azokat a kapcsolatokat, amelyek a különböző kultúrákkal való viszonyt derítik fel. Az irányvonalat a folyók völgyei szabják meg. A primitív népeknél a vándorlás és a terjeszkedés mindig ezeken a természetes utvonalakon történik. A völgyek idők folyamán egységes etnikus vidékek gyanánt jelentkeznek, akár úgy mint menedékhelyek a vizek hálózata körüli mocsarakban, úgy is mint károhasásra alkalmas telepek.² Végignézve Magyarország régészeti térképén láthatjuk, hogy az őskor embere elő-

szeretettel helyezkedett el a folyók közelében, már az említett okok miatt is. Nem véletlen tehát, hogy területünk is folyóvíz közelében kelt életre.

Lebő ma Tápé /Osongrád vm./ nagyközséghez tartozik, Maros és Tisza összefolyása közelében az ugynevezett tápéi réten fekszik.³ A tápéi rét mélyfekvésű terület, melyet az ármentesítés előtt sokszor víz borította, amely a Porgány, Bagdány és Malajdok stb. nevű erekben huzódott le. A tápéi rét észak-keleti részén Porgány és Bogdány erek között van a Lebő nevű mint egy 150 holdnyi magaslat, melynek területe hullámos; árvizek sohasem borították el. /1., 2. ábra./ A régi térképen ezért szerepel "insula Lebő"-nek. Mint látjuk helyzeténél fogva védett és könnyű megélhetést biztosított.⁴ Lebő környékének - ma kiszáradt - erei a Tisza vízgyűjtő területéhez tartoznak. A Tisza szabályozása előtti viszonyokat legjobban visszatükröző, az 1780-as években készült u. n. József császár térképen láthatjuk, hogy Lebőt a víz régebben teljesen körülzárta.⁵

Területünk nagy része sárga homok. Az általaj felépítéséről áttekintő képet nyújt a tápéi libalegelőn 1928-ban furt artézikut szelvénye. E szerint:

0-1	méter rétielegy,	
1-6	" sárgalössz,	
6-11	" zöldesszürke iszapos finom homok,	tos,
11-20	" " " apró homok muszkovi-	
20-42	" " " finomszemű,	
42-52	" kissé iszapos finomszemű muszkovitos,	
52-62	" " " apró szemű " ,	
62-72	" " " nagy muszkovit lemezekkel,	
72-81	" " " apró muszkovitokkal,	
81-87	" iszapos muszkovit finom homokkal,	

87-94	méter	kissé iszapos aprószemű muszkovitokkal,
94-97	"	agyagos iszap,
97-108	"	sötétebb szürke mészkonkretios agyag,
108-117	"	zöldesszürke muszkovitos iszap finom homokkal,
117-123	"	kissé iszapos apró muszkovitokkal,
123-127	"	" " homok finom szemű muszkovitokkal,
127-129	"	sötétebb kissé iszapos homok finom szemű muszkovitokkal,
129-132	"	kékesszürke iszapos agyag,
132-134	"	sötétzöldes szürke agyag,
134-155	"	sötétszürke agyag,
155-165	"	kékesszürke apró mészkoncretio,
165-171	"	" közepes finomságú homok,
171-180	"	zöldesszürke kissé iszapos homokosiga törmelékekkel,
180-185	"	zöldesszürke muszkovitos iszapos finom homok,
185-200	"	kékesszürke közép finomságú homok,
200-203	"	" közepes szemű agyag,
203-208	"	" iszapos agyag,
208-210	"	zöldesszürke agyag kissé iszapos,
210-214	"	kékesszürke közepesszemű homok muszkovit,
215-	"	vízszint.

Az altalaj szempontjából minden bizonnyal vonatkoztathatjuk ezt a rétegződést a lebői területre is.⁶

Vizrajzi, talaj és éghajlati viszonyok szempontjából nem lehet nagy eltérés a 18. század és az 60-as évek között. Lebőtől mintegy 2 km-re a Tisza felé fekszik az ugynevezett Malajdok nevű halom. Közvetlenül a Forgány ér és a Tisza közt terül el. /1., 2. ábra./ Talaja sárga agyag.⁷ A távolabbi környék szórványos

leletei mutatják, hogy ennek az egész vidéknek lakottságával számolnunk kell.

Földrajzi fekvése csalogatta ide már az ősembert, s az élet folytonossága nem szakad meg ezen a területen az őskortól egészen napjainkig.

Jegyzetek:

1. Tompa Ferenc: Budapest az ókorban. Bpest.1942.
I. rész. Óskor. 3. l.
2. Ratzel: A föld és az ember. 342-43. l.
3. Kistótyi Walther Zoltán: Tápé. Szeged, 1938.5.1.
4. Reizner János: Lebői, Őthalmi és Óbábai ásatások.
A. É. 1904. 76. l.
5. József császárkori térképek zona. 29-31., col.
18-20.
6. Kistótyi Walther: i.m. 7.1.
7. Móra Ferenc: Szegedi Városi Múzeum leltári naplója.

A kutatás története.

Szeged környékén régészetiileg legkorábban felkutatott helyek közé tartozik Lebő.⁸ Kutatását Reizner János a szegedi múzeum igazgatója kezdte a múlt-század második felében. Csakhamar felismeri Lebőnek őskori jelentőségét. Érdeklődését a nagy mennyiségben előkerülő kőanyag ébreszti fel. "A tápéi réten, Lebő-sziget nevű magaslaton is gyakran akadnak kova pengékre, szilánkokra és kőmagokra /nucleus/ melyekről a pengéket hasogatták."⁹ Munkássága nemcsak a szórványanyag gyűjtésére terjedt ki, hanem maga is vezet ezen a területen ásatást. A régi időkben a tápéiak ide jártak tűzcsiholó kovákat gyűjteni és arról is beszélnek, hogy építkezés, vagy faültetés közben embercsontokat, "zöldrozsdás vasakat" találtak. Ilyen biztató előzmények után 1904. márc. 12, 14-ik napján megkezdte az ásatást a lebői magaslat nyugati szélén. Már a második ásónyomnál szétesőrt embercsontok, durva vastagfalu agyagedény-töredékek, edényfenekek kerültek elő. A terület legtöbb helyen bolygatott volt. A harmadik ásónyomban bűlénny szarvakat, szarvasagancs-töredékeket leltek. Ezeken azonban emberi kéz nyoma nem mutatkozott. Az ásatás folyamán vörösré égetett agyagrétegekre, gödrökre, sírokra bukkantak. A legtöbb-

je azonban már bolygatott. A feldult sirok közül három ép sirt is találtak. Két zsugorított csontváz minden melléklet nélkül feküdt. A harmadik, ép sirban 70 cm mélyen, arccal keletre néző csontvázat találtak. Ülőben kis kétfülű 10 cm magas edénnyel. Az edényben földtől elütő anyag volt. A csontváz mögött a lábszárnál táltöredék, pereme behajló és alatta három fül, vagy bütyökszerű diszítés.¹⁰ Banner János a sirokat neolit koriaknak határozta meg.¹¹ A feldult sirokból is kerültek elő ép edények. Ezek közül érdekes egy palack alakú edényke, melynek szája, négyszögű szervesen hozzáillesztett lappal záródik. A lapon három lyuk van; egy az edénybe vezet, kettő pedig az edény falán elhelyezkedő két átfurt bütyökkel a fel függesztésre szolgálhatott. /XLIX. 29./¹² Az egyik gödörből ép edény került elő. Az edény vállán egymástól egyenlő távolságra három kis átfurt bütyökfül látható.¹³ A sirokon kívül orsókarikákat, agyag és üveggyöngyöket találtak. Bronz tárgy csak egy fordult elő.¹⁴ Feltűnő, lelőhelyünknek a kőtárgyakban való gazdagsága. Számuk mintegy 400 db-ra tehető. Az előkerült obszidián nucleusok azt bizonyítják, hogy Le-¹⁵bőn a kőeszköz gyártásnak valóságos műhelyei lehettek. Az obszidián vulkáni eredetű kőzet, csak az Alföld peremén végighaladó fiatalabb geológiai törés vonalon keletkezett Eperjes-Tokaji hegylánc kőzetei között fordul elő.¹⁶ Így a kőeszközök anyagát valószínűleg onnan szerezhették be cserekereskedelem útján. Ez esetben a kereskedelem utvonala a Tisza völgye, illetve maga a Tisza lehetett. Nem véletlen tehát az, hogy itt egy nagyobb kőeszköz gyártó, talán elosztó központ alakulhatott ki. Kerültek elő nagy számmal lapos őrlőkövek is. A tavasszal megkezdett ásatás

ugyanazon év augusztus 26 és 27-ik napján, az előbbi bitől mintegy 70-80 m-re folytatták. Az előbbi ásatás jelenségeit figyelték itt is meg. Edények és edénytöredékek kerültek itt is elő. A kőeszközök száma 200-on felül van. "A második lebői ásatást azon följegyzéssel fejezem be, - mondja Reizner - hogy alkalomadtán ismét más ponton folytatom a kutatást, addig amíg a zöldrozsdás kardok és szuronyokra is rátalálok."¹⁷

Igazgatósága alatt nagy segítségére van Tömörkény István, aki több ízben is végez ásatásokat. Ő is ismeri Lebő neolitikori jelentőségét, de már rézkori, bronzkori, jászokori /három sír/ és középkori anyag is került innen birtokába.¹⁸

Lebőnek nagyobbmértű feltárása Móra Ferenc nevéhez fűződik. Három ízben ásat a területen. Először 1928. márc.28-a és április 5-e közt, majd ugyanez év október 12-14-e között. A harmadik ásatást 1930. május 12 és június 3-a között végezték. Az ásatások alkalmával tárták fel az aeneolitikus temetőt, a harmadikban a telepet is, melyből több kultúra anyaga került elő. Az első ásatás eredménye 14 sír, a második alkalommal tárták fel a 15-22 sírokat, a harmadik ásatáskor a 23-45 számmal jelzett sírokat. A 45 síros temetőből 18 aeneolitikus, 7 népvándorlaskori, 19 pedig jellegzetes melléklet nélküli. A jegyzetek erre vonatkozóan nagyon szűkszavúak.¹⁹ A harmadik ásatás, tehát a telep feltárásának alkalmával rengeteg különböző koru edénytöredék, kő és csontezék került elő. A cserepek simák és díszítettek, közöttük monochrom /piros, és sárga vagy barna/ és polichrom /piros és sárga, vagy piros, sárga, fehér/ festésűek találhatók.

Meg kell jegyezni, hogy a terület még mai napig sincs teljesen feltárva.

A cseréptöredékek közül nagyszámmal találhatók egy hengeres alakú, gallérszerűen kihajló peremű edény darabjai. Az addigi régészeti irodalomban ismeretlen. Móra szerint, Lebőn vezető típust képvisel.²⁰ Meg kell említeni a telep feltárásával kapcsolatban, hogy Móra Ferenc feljegyzése szerint ettől a teleptől mintegy 300-400 m-re egy Kőrös-kulturához tartozó telep mutatkozik. A telep nincs feltárva. A dolgozatban említendő, Kőrös-kulturába tartozó edénytöredékek minden bizonnyal innen származnak.²¹ Móra Ferenc ásatása volt az utolsó, amely a terület régészeti feltárását célozta. Szórványosan előkerült anyagot Tokody András állami tanító gyűjtött. A Lebő-halmon talált két preszkita sír megtalálása is nevéhez fűződik. 1942 szeptember 23-án földmunkálatok közben került elő a két sír.²²

Lebő közvetlen környékével kapcsolatban meg kell említenünk Malajdok-halmot is, hol szintén kerültek elő az őskorhoz tartozó szórványos leletek, de az ásatások csupán a népvándorlás korának leleteit hozták felszínre. A szórványok közül említést érdemel két kőpis balta, melyet Malajdok határában a Tisza balpartján találtak, majdnem a Szeged-szilléri rézkori kincs lelőhelyével szemben. Az egyiknek nyéllyukában réz ék volt.²³

1931-ben tárta fel Móra Ferenc a Malajdok A és B temetőket. Az A temetőből 17 jазig kori sír került elő. A B Temető anyaga vegyes. A feltárt 44 sírből 10 jазig,²⁴ 4 bronzkor I. periódusába, a többi az Árpád-korba tartozik.²⁵ 1944 évben Csallán Dezső végzett ásatásokat Malajdokon, ahol IV. századi szarmata kori sírok kerültek elő.²⁶

Tokody András gyűjteményének egyik - kigyófejet

ábrázoló - hallstatti edény foganytyujával Banner János^{26/a} foglalkozott. Kézirata éppen most készült el.

Jegyzetek:

8. Banner János: Szeged települése. Föld és Ember. 1925. 18. 1.
9. Reizner János: Szeged története. Szeged, 1900. I. 4. 1.
10. Reizner János: Lebőí, űthalmi és Óbélai ásatások. A. É. 1904. 77. 1. - Az edényeket nem találtam meg a lelet anyagban.
11. Banner János: A magyarországi zsugorított temetkezések. Dolg. 1927. 21-22. 1., 35-36. 1.
12. Reizner János: i.m. 78. 1. - Az edények csak a képe került elő. -
13. Reizner János: i.m. 78. 1. - A leletanyagban nem találtam meg.
14. Reizner János: i.m. 78. 1. - A leletanyagban nem találtam meg.
15. Reizner János: i.m. 76-80. 1.
16. M. Szabó: L' obsidienne préhistorique en Hongrie et en Grèce, Compte - Rendu 1876. 96. 1.
17. Reizner János: i.m. 80. 1.
18. Banner János: Régészeti kutatások Szegeden. Dolg. 1936. 251. 1.

19. Tóth Gábor: A Szegedi Városi Múzeum aeneolitikus leletei. Régészettudományi pályamunka a M.Kir. Horthy Miklós Tud.-egyetemen. Szeged, 1942. 3. 1.
20. Móra Ferenc: Ismeretlen típusú edény Lebőrl. Dolg. 1930. 159-160. 1.
21. Móra Ferenc ásatásai jegyzetei.
22. Párdus Mihály: Preszkita sírok Lebőrn. Dolg. 1942. 150-151. 1.
23. Téglás Gábor: Skytha leletek. A. É. 1913. 308. V. 19-20. 1.
24. Párdus Mihály: A nagy magyar Alföld romaikori leletei. Dolg. 1931. 94-96. 1.
25. Banner János: Régészeti Kutatások Szegeden. Dolg. 1936. 255-257 és 258. 1.
26. Az anyag feldolgozás alatt.
- 26/a Sajtó alatt a Magyar Múzeum 1946 évi első számában.

I. AZ ŐSKŐKOR.

Az őstörténelem kezdetét jelentő paleolitikumból Lebón és közvetlen környékén egyetlen lelet sem került elő. Ez a hiányosság a véletlennek is tulajdonítható. A természeti adottságok és az, hogy ehhez a tájegységhez tartozó környezetben már rábukkantak /a szegedi-őthalmi magdaléni kora lelet²⁷/ az az kőkori kultúra nyomaira, arra enged következtetni, hogy ilyen emlékek területünkön is előkerülhetnek. A Szeged-őthalmi lelet korát kb. 15.000 évre tehetjük. A kultúra hordozója az u.n. Cro-Magnoni ember.

A Tisza medrében is kerülnek elő olyan leletek, amelyeket az őskőkorba sorolhatunk, de ezeknek ez csak a másodlagos, vagy harmadlagos előfordulási helye és így nem alkalmasak biztos következtetések levonására.²⁸

Ugyanígy nem beszélhetünk a középső kőkor /mezolitikum/ leleteiről sem. E kor emberének, az első rövidfejű embernek emlékei nem csak Lebón nincsenek meg, de még a környékünkön sem.

Jegyzetek:

27. Banner János: Az első alföldi palaeolit lelet.
Dolg. 1936. 1-7. l.
28. Banner János: Hódmezővásárhely története a hon-
foglalás koráig. Hódmezővásárhely /továbbiakban:
Hmv./ 1940. I. 18. l.

II. PIATALABB KŐKOR.

1. Kőrös-kultúra.

A neolitikus elején mint tudjuk északon a bükk-i I., II. periódusa ²⁹ átváltva a vonaldíszes kerámia virágzik, területünket pedig a Kőrös-kultúra foglalja el.

Móra Ferenc által feltárt teleptől mintegy 3-400 m távolságra a Kőrös-kultúrához tartozó cseréptöredékek kerültek elő. ³⁰

Ásatást ezek hitelesítésére eddig nem végeztek, azonban a kultúra jelenléte kétségtelen. ³¹ Két legjellegzetesebb darabunk körömcsíppéssel van díszítve /II.11.,12./, ezeket már Kutsián Ida is publikálta. ³² Ő említi egy egyenesen levágott aljú edénynek hálómintás töredékét /XIV.7./. ³³ A leletek közül megemlít egy bütykdíszes töredéket, melynek bütyke felé bevágásokkal alkotott szaggatott vonalak futnak, valamint egy sorosan haladó ujjbenyomással díszített töredéket. ³⁴ A kultúra jellegzetes darabjához tartozik egy nagyobb edény fenéktöredék, melyet barbotin technikával díszítettek. /XLIX. 11./ Ezeket a szórványos leleteket és ezzel a lebeci feltáratlan telepet először Banner János 1932-ben, a tiszai-kultúra harmadik periódusába, illetve a Kőrös-kultúrába sorolja. ³⁵

En a feltáratlan telep adott segítséget Kutzián Idának a Körös-Kultura kronológiájához. Ennek a telepnek és a tiszai-kulturához tartozó településnek, melyben a zselizi csoport leletei is megtalálhatók, közvetlen közelsége kizárja az egykorúságot. Dolgozata eredményeképpen a kulturát a legrégibb neolitikus kulturának tekinti.³⁶ Területünk közvetlen környékén, Hódmezővásárhely határában, több Körös-kulturába tartozó telepet tártak fel.³⁷ A kultura a Körös környékén, a Tiszától keletre több helyen megtalálható, majd a Dunát is átlépi és benyomul Ó-Szerbia területére.³⁸

A különböző területek tanulása szerint a kultura hordozója állattenyésztő ember; edényformáival, díszítéseivel a bükki Q., II. és a vonaldíszes kerámia kulturájával mutat rokonságot.³⁹

Jegyzetek:

29. Tompa Ferenc: Die Bandkeramik in Ungarn. Arch. Hung. V-VI. 25-29. 1. - Tompa Ferenc: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 1912-1936. - 24-25. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1934-35. 32-39. 1.
30. Banner János: A kopáncsi és kotacparti neolitikus telepek és a tiszai-kultura III. periodusa. Dolg. 1932. 31. 1.

31. Kutzian Ida: A Körös-kultúra Diss. Pann. Ser. II.
No. 23. 1944. 31. 1.
32. Kutzian Ida: i.m. XIV. 14-15.
33. Kutzian Ida: i.m. XIV. 13.
34. Kutzian Ida: i.m. 31. XIV. 16. - A muzeumi anyag-
ban nem találtam meg.
35. Banner János: i.m. Dolg. 1932. 31. 1.
37. Banner János: Hódmezővásárhely története a honfog-
lalás koráig. I. rész 1940. 22-30. 1.
36. Kutzian Ida: i.m. 144-147. 1.
38. Banner János: Hmv. 23. 1.
39. Banner János: Hmv. 22. 1.

2. Szalagdiszes kerámia kultúrái.

a. Fiatalabb lineáris kerámia.

Ennek a kultúrának a Tisza mentén Lebő a legdélibb állomása. Közelünkben Szakálháton kerül elő hasonló anyag.⁴⁰

Az ugynevezett zselizi csoport három példányban van képviselve./I. 1-3./⁴¹ A zselizi és tiszai kultúra keveredését már Nagytétényből ismerjük.⁴² A kultúra jellegzetes gömbalaku edényes telepünkön képviselve van. /XLIX. 1./ A bemélyedő vonalakkal díszített töredékek /I. 4-10., 12-22., 2., 2.; II. 24., 26-31.; III. 1-3.; XV. 1./ nemcsak a fiatalabb lineáris kerámiában, hanem a bükki kultúra II. periódusában is megtalálható. A töredékek egy részén a vonaldiszek közt lévő szalagot vörös földfesték tölti ki. /I. 11., 24./ Ezt a vonaldiszes kultúra kései hajtásának tekinthetjük.⁴³ A bükki-kultúra felé mutatnak a II. 15, 20 számmal jelzett finoman bekarcolt darabok.⁴⁴

Jegyzetek:

40. Banner János és Bálint Alajos: A szakálhádi őskori telep. Dolg. 1935. 76. 1.
41. Tompa Ferenc: Budapest az ókorban. Óskor. 13-15. 1. III. 2.
42. Gallus Sándor: A nagytétényi neolitikus sir. A. É. 1936. 85-86. 1.
43. Banner János: Hmv. 32. 1. XXXVI. 1-22., XXXIX. 13.
44. Tompa Ferenc: Budapest az ókorban. Óskor. III. 1.

b. Bánáti kultúra.

Lebőről előkerült anyag, illetve a tiszai-kultúra emlékei erős déli hatást mutatnak. Ennek a balkáni hatásnak közvetítője az ugynevezett bánáti kultúra /Csóka, Ószentiván VIII./. A legészakibb határát talán Szakálháton kereshetnénk.⁴⁵ Különös figyelmet érdemel két bütyök, ezek nem tömörek, hanem belső részük üreges és dudorodás szerűen vannak kiképezve. /XXVIII. 7., 8., XXIX. 12., 13./ Ez a két dudorszerűen kiképzett fül hatalmas edénynek a darabja lehetett. Az ilyen kiképzéssel csak a bánáti kultúrában találkozunk, úgy szintén a barbotin technikához hasonló diszítési móddal. /XV. 7./⁴⁶

Az edények oldalát meandroid vonalak diszítik, melynek közét pont, illetve hosszukás benyomással töltötték ki. /II. 1-7., 9-10., 13-14./ Ez a diszítési mód érezteti hatását a tiszai kultúrán is.⁴⁷

Jegyzetek:

45. Banner János: Hmv. 31. 1.

46. Banner János: Hmv. XXII. 3-6. 1.

47. Banner János: Hmv. XCIX. 27., 31-35. 1.

c. Tiszai kultúra.

A lebői telep annak ellenére, hogy a korábbi területünkön megfordult kultúrák majdnem mindegyike itt hagyta a nyomát, mégis főanyagában a tiszai-kultúrába sorolható.

A bükki kultúra az Alföldön, főként a Tisza mentén a neolitikum második felében a tiszai-kultúrában folytatódik. Tompa Ferenc a tiszai kultúrát hanyatló kultúrájának tekinti.⁴⁸ A bükki őslakosság az Alföldre leszivárgott. A miliő megváltozott és ezért történt a degenerálódás. A diszitó izlés kiöregedett. A magas technikai fejlődés következménye mindég a hanyatlás.⁴⁹ Az edények eldurvulnak, diszitésük rendszertelenné válik, a festést az égetés után alkalmazzák. "... a tiszai kerámia egyenesen futó és hirtelenül irányváltató vonaldiszeinek vezetésében rendszerint, szabályt nem találunk, a felület diszitése pedig stilus-talan, anorganikus és érthetetlen."⁵⁰

Ezzel szemben Csalog József azt állítja, feltűnő lenne, hogy egy ilyen degenerálódott kultúra tudta éreztetni hatását Bajorországtól Thessáliáig. A tiszai-kultúra kisugárzásainál természetesen csak azok a területek jöhetnek számításba, melyek vizrajzi, vagy szerkezetbeli kapcsolatban vannak hazánkkal. /Alsóauszt-

ria, Bajorország, Morvaország, Csehország, Szilézia, Észak-Balkán, Szerbia és Thessália.⁵¹ Nézetem szerint teret kel adnunk Csalog József véleményének is. Felfogásaként a tiszai-kultúra emberének sokkal rosszabb nyersanyag állt rendelkezésére, mint északon. Diszítésben is talál stílust. A felületet mesőkre osztják és az ugynevezett textil stílust használják.⁵² Érveik után nem csatlakozhatunk teljesen egyik nézethez sem. Valószínűbbnek hat Csalog József véleménye, aki magasfoku művészetet lát a kultúrában. Ez a Tompa Ferenc szerint degenerálódott kultúra, mégis a legéletrevalóbb kultúrának bizonyult.

Területünk földrajzi helyzetét ismerve és a tiszai-kultúra idejére visszavetítve tudjuk, hogy a vadvizek sokkal szélesebb területen foglaltak helyet. A folyók szabadon vágták a medreket és áradáson szabadon ünthettek ki. Településre csak olyan hely volt alkalmas, mint Lebő, mert védve volt az árviztől. A folyó és a hozzátartozó náddal borított vizállandó, a mederszélén elterülő tölgy és szilfa erdők, a legjobb helyet biztosították a kor emberének. A mindennapi élet szükségletét fedezni tudta és a hely kellő védelmet is biztosított számára. Ilyen körülmények között nyugodtan kialakulhatott az emberi élet és fejlődött a kultúra.⁵³

Az előkerült leletek megelevenítik területünket és rámutatnak a halászárral, vadászattal, földműveléssel és háziiparral foglalkozó tiszai-kultúra emberének életére. Kitartó és nehéz munkával szerezte meg a mindennapi kenyerét, de már túl volt a gyűjtögető életmódon. A környező vidékekkel, sőt a távolabbi vidékekkel kereskedelem folytán összeköttetésben áll. Készleteit, illetve annak nyersanyagát, mindenbizonnyal

így szerezhette meg. Csereeszköze az általa termelt gabonaféle lehetett.

A folyók összekötötték az egyes területeket. Ezen az úton jöhetett azonban az a támadás is, amely elpusztította a telepet.⁵⁴

A legtöbb települési helyen hasonló a helyzet. Példának talán a kökénydombi neolitikus telepet vehetjük. A szerencsés tudományos megfigyelés alkalmat adott a lakótelep leírásához. Lebőn is került elő olyan égetett sártapasz /XLIX. 30./, mely kunyhó tartozéka lehetett. Sajnos telepünkön a megfigyelés erre nem terjedt ki. A neolitikus házat rekonstruálni, tehát csak a kökénydombi kutatás alapján tudjuk. A Kökénydombon előkerült anyag, a putri lakásokon kívül egy kunyhószerű és egy fecskerakásos építkezési módot mutat.⁵⁵ A kunyhók nagysága 2.45x2.70 m-től 3.40x7.25 m-ig változik. Valamennyiben széttört edények roncsai feküdtek és valamennyi befelé omlott össze, amikor elpusztult.⁵⁶

Móra Ferenc ásatási jegyzeteiben megjegyzi, hogy a sok sártapasz között különböző edénytöredékeket találtak.⁵⁷

A kökénydombi ásatás cölöplyukakat egyetlenegy esetben sem talált. Móra Ferenc, ha ilyet észlelt volna emlitené feljegyzéseiben. Kökénydomb közelsége igazolja azt az állításunkat, hogy teljesen hasonló települési móddal állunk itt is szemben.⁵⁸

A telepen rengeteg gödör került elő, de ezeknek az anyaga nincs szétválasztva. Csak a feljegyzésben esik róla szó. Tűzhelyünkről több ízben találunk említést. A leírás szerint peremes és peremnélküli tűzhelyek fordulnak elő. Részletes leírást egyikről sem kapunk.

A telep erőszakos elpusztítására enged következh-

tetni az a körülmény, hogy ép edény csak elvétve került elő a romokból és az előbb említett patics darabon az égés nyomai láthatók.

A telep mindkét ásatójának figyelmét a nagyszámmal előkerült kőanyag kötötte le. Móra Ferenc már a nagyszámu festett edénytöredékekről is megemlékezik.⁵⁹

Nézzük most már ebbe a kultúrába tartozó leleteket.

Az edényalakok közül elsősorban egy olyan edényről kell foglalkoznunk, amire mondhatjuk, hogy ezidőszereint csak Lebőről ismerős. Ennek kiegészített példányát Móra Ferenc a Dolgozatok lapjain közzé tette.

"A lebői nolitikus cserépek tömegében száz számra találni egy henger alakú, erősen, szinte gallérszerűen kihajló peremű edénynek a darabjait, úgy hogy ezt lehet a lebői kerámia vezető típusának mondani." A méretek minden töredéknél nagyjában megegyeznek; M: 15-20, Fa: 8-10, Szá: 18-20 cm-ig változnak. A díszítés is azonos.⁶⁰ Az ilyen edények díszítésére jellemző, hogy a díszítő motívum minden esetben keretbe van foglalva. Négy bekeretezett sík látható az oldalakon. /II. 16-18., IV. 4., V. 19., 31., IX. 51., XVII. 21.,/ A hengeres test kissé kidomborodik. A gallérszerűen kihajló perem szintén ezt a négyes beosztású díszítést mutatja. /IV. 1-3., 5-17., V. 1., V. 1., 5-6., 11-12., 17-18., 24., 31-32., VI. 1., 3., 5., 7., 18-20., 22., 25., 25., 33., 35., VII. 2., VIII. 20./ Ez az edénytípus mint már Móra Ferenc említette, egyedül álló a régészeti irodalomban. Meg kell említeni, hogy még a közvetlen közelben lévő Hódmezővásárhely határában elterülő telepeken és Ószentiván VIII. sem fordul elő.

Lebő másik edény típusa amelyik azonban a többi tiszai telepen is ismerős, a pohár alakú edény. Ép darab

ebből sem került elő, csak töredékekből tudunk következtetni. Legyen elég itt hivatkozni a kőkénydombi⁶¹ és ócsárdi⁶² leletekre. Díszítés és forma tekintetében megegyeznek az előbb említett edénnyel a következő töredékek: IV. 18., V. 3-4., 7., 13-14., 20-23., 26.

Jelen esetben csak azokat a töredékeket említem, melyek alakjukra nézve is ehhez a típushoz tartoznak. A pohár alakú díszítés nélkül is előfordul. /XX. 17./ Találkozunk díszített, de gömbölyített fenekű edénnyel is. A szájperem közelében szívókat alkalmaztak /I. 23./.

Az edények közt külön csoportot alkotnak a talpcsüves és tömör, hengerestalpu edények. Ép darab nem került elő, csak darabokra vagyunk utalva. Két típust azonban meg tudunk különböztetni a talpcsüvesek között. Az egyik, az alsórészen csak keveset szélesedik. /XXIII. 3., L. 5./ Festett formájában Tiszapolgáron és Herpályán fordul elő.⁶³ A másik típus teljesen csónkakúp alakú /XXIII. 7., XXII. 17., XXIX. 4-6., 8-11./.⁶⁴ A tömör hengertalpu is elég gyakori /XXVII. 9., 11-14., 16., 20., XXIX. 1-3., 7./.⁶⁵ A hengertalpu edények közé sorolhatjuk a XII. 1. sz. töredéket. Ezen azonban már jól látható az edény bekarcolással és bütyökkel való díszítése.⁶⁶

Lapos táltöredékek is nagyszámmal kerültek elő. /XIX. 4-10., XXVIII. 1-6., XLIX. 9., 17-18./⁶⁷ Az edények mellett fedők /XXIII. 6., XLI. 17-18./;⁶⁸ és szűrőtöredékek /XVII. 25-26-27., XXV. 1./⁶⁹ vannak képviselve.

Különleges lángborítóval is találkozunk az anyagban /XLIX. 8./. Egy negyed gömbformájú karéjos, vörösré égetett durva cserép. Az irodalomban nem találtam rá analógiát.

A gabonatarató edények közül mindazok a típusok előfordulnak, melyeket már kopányi Kiss tanulmányából ismerünk.⁷⁰

A XIV. 20., 21. sz. alatt jelzett darabok minden-

bizonyával egy négyzetöglletes nagy edénynek a részei lehettek. Hengeres /XLIX. 3./ és fordított csónkakupos változatban /XLIX. 4./ is találkoztunk nagyméretű edényekkel. Ebben a méretben az üsszeszűkülő nyak sem ritkaság /XLIX.2./. A mintegy 3 cm vastagságú oldalrészek /XLIX. 6-7./ szintén ezeknek a nagyméretű edényeknek részei lehettek.

A kultúrára jellemzőek a kisebb-méretű eleségtartó /XLIX.5./ különböző nyakas és füles edények /XLIX. 12., 13., 15./. ⁷¹ Ez utóbbi típusokat a bádeni kultúráig megtalálhatjuk. ⁷²

Az anyagban különböző füles edénytöredékek kerültek elő. Előfordulnak a bűtyökfülek, de a szelagfülek sem ritkák. Analógiáit nagymennyiségben a Hódmezővásárhely határában elterülő telepekről ismerjük. ⁷³

A bűtyökfülek általában 1/2-15 cm hosszúak, 1/2-3 cm szélesek. Diszítettlen durva és diszített finom darabokon található. Egyrészük osztás nélküli kelek, kupalaku /III. 5., XVII. 34., XVIII. 5., XX. 7., 13., XXIV. 1., XXVIII. 4., 7., XLIV. 2./, néha a teteje ujjbenyomással diszítve, lapos /V. 3., VIII. 4., XI. 11., XV. 8-10., XX. 3., 12., XXI. 13., XXII. 4., 13., XXIV. 6., 17., 18., XXVI. 19., XXVII. 8/. Hosszuk és tagozatlan bűtyök, melynek jellemzője, hogy oldalról ujjbenyomással diszítették, vízintesen /III. 4., V. 31-32., XV. 6., XVII. 21., 32., XVIII. 4., 6., XIX. 9., 10., XXI. 10., XXII. 11., XXIV. 20., XXVII. 2., XLIV. 5., 8./, függőlegesen /III. 11., IV. 3., 7., 9., 11., 12., 14., 17., 18., VI. 13., 25., 33., VIII. 5., XI. 23., XX. 10., XXIV. 9./ és ferdén /III. 16., XIX.2./ helyezkednek el az edény falán.

A bűtyökfülek különbözőképpen tagozódnak. Vannak egyosztású, nyerges /III. 8., V. 11., XX. 2.,

XXI. 4., XXII. 3., XXVI. 5., 6., 11., 17., XXVIII. 6./, kétszoros /XIX. 6-8., XX. 5., XXI. 9., XXVI. 7., 18., XXVIII. 1-3./ és háromszorosak /XVII. 31., XX. 1., XXI., 11., XXII. 1., 5., XXVI. 8./. Előfordul az is, hogy bemélyedő vonalak /VI. 3., XX. 6., 9., XXVII. 3./, vagy pontsorok /VI. 6., XIX. 1., 3., XXIV. 14./ tagolják a bütyökfülek felső részét. Egyiknél a két oldal többszöri benyomása tagolja a fület /XX. 8./.

Találunk felfelé álló /XII. 1., 26., XXVII. 4., XXVIII. 4./, néha lábakat utánzó kiképzéseket is. /VI. 1./ Érdekes egy kerek bütyök, mely mintegy tartó részen lenne megerősítve. /V. 9./

Nem ritka a bütyök átfurása sem. /V. 22., VI. 2., 5., 23., XV. 3., XVII. 33., 35., XVIII. 1-3., XIX. 5., XX. 14., 19., XXI., 12., XXII. 2., XXIII. 2., 5., XXIV. 8., 21., XXV. 12., 13., 15., 19., XXVI. 10., XXVII. 1., XLIV. 9., 12., 14., XLIX. 2-3., 5., 12., L. 2-3./ A bütyökök általában az edény oldalon a perem alatt helyezkednek el.

A díszített poháralaku edényeken ugyanevezett szívókat találunk. Ezek az átfurt kerek bütyökök legtöbbször az edény pereme közelében /I. 23., XI. 9., XIV. 2., XVIII. 11./ vannak.

Abban az esetben mikor a bütyköket kicsire képezték, csak díszítés lehetett a cél, a nagyobbak már a fogás elősegítésére szolgálnak. Többször tapasztalhatjuk azt, hogy két vagy több bütyök kerül egymás mellé. /XIV. 16., XV. 4., 5., 11., 12., 14., 15., XVIII. 8., XX. 4., XXVI. 21., XLIV. 13./

A már említett átfurt, továbbá tagolt bütyök-fület képviselik az átmenetet a szalagfülekhez. Különböző alakúak. Egyrészük ívelt felületű /XVIII. 10., XX. 15., 16., 18., 20., 21., XXI. 1-3., XXII. 6., 8., 9-11.,

XXIV. 2., 3., 7., 12., 13., 15., 19., XXV. 10-11., 16., 18., 20., XXVI. 1-4., 9., 12., 13-15., 20., 22., XLIX. 6-7., 15., / nagy szegletes / XXI. 5., 7., 8., XXIV., 4., 16., XXVII. 5. / a másik részük kuposan hegyesedő. / XXI. 6., XXIV. 5., 11., XXV. 14., XXVI. 16., 23. /.

Az edényeket bemélyített és dombormű dísszel, vagy festéssel tették tetszetősebbé.

A bemélyített díszítésnél rendszerint nem igen találunk. A meandroid motívum az alapja ennek a dísznek /II. 8., 16-19., 22., 23., IV. 1-8., III. 4-32., 34-48., V. 1-34., VI. 30., 32-35., VII. 1-9., 12-14., 16., 19-36., VIII. 1-20., 22-31., IX. 1-17., 19-51., X. 2-14., XI. 1-36., XII. 1-27., XIV. 1-6., 8-15., 17., 19-21., XV. 13., 16., XVII. 1-18., 20-24., 28., 29., XXII. 7., XXIII. 1., XXV. 1., 3-9. /.

Ezek a vonalak néha bemélyített pontokkal vagy kis körökkel váltakoznak. /II. 25., III. 33., VI. 31., VII. 10., 11., 15., 17., 18., VIII. 21., IX. 18., X. 1., XIV. 18., XVII. 19., 30., 31. /

Az edény festésnek három fajtájával is találkozunk. A monochrom - piros - /X. 15-19., 21., 23., XV. 17. / és polichrom - piros és sárga, vagy piros, sárga, fehér - /X. 20., 22., 24-25., XV. 18-21., XVI. 1-16. / festés is előfordul.

A XIII. táblán látható töredékeken a festés csak nagyon nehezen vehető ki. A festés a tisztítás következtében nagyon sokat szenvedett, mert mint tudjuk a tiszai-kultúrában azt az égetés után alkalmazták. Edényfestéssel Sárkeresztur, Bodrogkeresztur, Rakamak, Herpály, Tiszapolgár, Paszab, Szentes, Csosánád, Tokaj, Lengyel, Sengővárkony lelőhelyein előkerült leleteken találkozunk.⁷⁴

Meg kell említeni azonban, hogy a lebbi anyagban a festett edények sokkal több bekarcolt dísszel is vannak díszítve, mint az említett lelőhelyekről előkerültek. Telepünknek ez a festési, illetve díszítési módja ugylátszik egyik sajátysága.

Az anyagban egy idollal is találkozunk. /L.1./ Ilyen típusu idolt az irodalomban nem találtam. Teljesen sematikus háromszög alakú. A háromszög egyik csúcsán a lábfej kiképzés jól látható. Szembe vele az egyenes oldalon a fej kiemelkedik, ennek sajnos csak a töredéke van meg. A nyaki résznél két pontsor bemélyítés a testen az alaknak megfelelő háromszög bekarcolás díszíti az idolt. Hátlapja sima. Érdekessége az idolnak, hogy a szexualitás csak a háromszög bekarcolásával jut kifejezésre. Teljesen hasonló idól került elő a Tisza környékéről ismeretlen lelőhelyről. Ez az idól a M. Nemzeti Múzeum birtokában van. /301/1876, 46/ Különbség közte és a mi idolunk között az, hogy ezen, a háromszög bekarcolás közepén függőleges vágás látszik.

Más analógiát nem találtam. Olyan idolt, melyen a háromszög bekarcolás megtalálható, Bulgáriából több helyről is ismerünk. Ez az ábrázolás főként a lapos formákon található.⁷⁵

Csontból készült idól ábrázolással is találkozunk. Ezek sima, díszítés nélküliek /XXX. 19., XXXI. 8-9., XXXII. 28./, esetleg az idól feje van bevágással kiképezve /XXX. 13-14./. Az analógiák itt is a Balkánra vezetnek bennünket.^{75/a}

Cserépedényeken kívül a halászatról tesznek tanúságot azok a hálónéhezékek, melyek a telepről előkerültek. Találkozunk lapos /XLV. 10./⁷⁶ körtealaku agyagból /III. 24./⁷⁷ és kőből készült /III. 1., 3-6./

nehezekekkel is.

A szövés, fonás ismeretére mutatnak az anyagból /XLI. 8-10., 12-16., XLV. 9./⁷⁸ és tört cserépből készült orsókarikák. /XLI. 11., LIII. 1-9./⁷⁹

A csonttárgyak kis szerepet játszanak az időmeghatározás szempontjából, mert ezeket a típusokat majdnem minden neolitikus kultúrában megtalálhatjuk.

Reizner János említése szerint nagy mennyiségű állatcsont, bőlény és szarvasagancs töredék került elő. Egyrészt nem voltak megmunkálva. /LI. 14., 16., 17./ Ezek és az szarvasagancsból készült szigonyok /XXX. 9., 10., 15./ a vadászat és halászat mellett tesznek tanúságot.⁸⁰

Az állat bőrét különböző alakú, de leginkább hegyes áruk, /XXXII. 15-27., 29-35., 42., LIII. 12-14./ tük /XXXI. 1-3./ segítségével dolgozták fel. Ezeket a hegyes csontokat az edény díszítő mintájának bekarcolására is használhatták. /XXXII. 1-14., 43./ Vannak köztük simítók és kaparók is. /XXX. 12., 19., XXXII. 37., 38-42./ Egy részükön a bevágás, más részükön az átfúrás /XXX. 11-12., 16-19., XXXI. 10-12., XXXII. 36./ arra enged következtetni, hogy ezt az ősember felkötve állandóan magánál hordta.⁸¹

Az eszközei élesítésére állati lábszárcsontból készült fenécsontot használt. /XXXI. 6-7., XXXII. 36./⁸² A lebbi anyagban két csontból készült jelzősíp is találkozunk. /LI. 15., 18./⁸³

Csontékszerek közül, nyakravaló függők /XXX. 2-8./ és csontgyűrű /XXX. 1./ került elő.⁸⁴ A kettős-hármas csontgyűrűk gyakoriak ebben a kultúrában. Területükről előkerült egy hármas gyontgyűrű készítésénél visszamaradt lapos csont darab. /LIII. 15. Ezeket a típusokat Hódmezővásárhelyről /Kökénydomb/ és Csókáról ismerjük.⁸⁵

A Lebőről előkerült kőanyag nem különíthető el kulturák szerint. A különböző baltatípusok a neolitikum hajnalától a bronzkorig minden kulturában megtalálhatók.⁸⁶ Három nagy típust különböztetünk meg. Az első a trapéz alakú /XXXIII. 1-13., 16-32., XXXIV. 1-14., 17-22., 24-31., 34-36./ a második a kaptafa formájú /XXXIII. 14., 15., XXXIV. 15-16., 23., 32-33., XXXV. 1-5./ balták. A harmadik az átfúrt példányok, nagy számban fordulnak elő /XXXV. 6-13., 15-29., XXXVI. 1-20., 22., 24./ A balták nagyobbára csak mint töredékek maradtak ránk. Teljesen ép példány is van erről a területről a szegedi múzeumban. /XXXV. 8./ A főleg kész és újra megmunkált darabok /XXXV. 6., 7., XXXVI. 1./ arról tesznek tanúságot, hogy az eszközök nem minden esetben kerültek kész állapotban a telepre. ⁸⁷

Érdekes, hogy anyagban három darab csiszolt és átfúrt gömbalakú kőbuzogány⁸⁸ töredékkel találkozunk /XXXV. 14., XXXVI. 21., 23./. Ez az eszköz aránylag ritka. Törésről ismerünk hasonlót.

A nagy számmal előkerült parittyakövek /XXXIV. 37., XXXV. III., XXXIX., XL., LIV. 16-34./ pedig bőrének lenyuzásában lehettek az ősember segítségére.

A földmivelés emlékei nemcsak a nagyméretű gabonatartó edényekben, hanem az őrlőkövekben is megmaradtak. /XXXVI. 25., XXXVII. 19., 23., 25-27./⁸⁹

A kőbalták csiszolására minden bizonnyal csiszolókövet használtak. /XXXVII. 20-22./

Reizner János és Móra Ferenc megfigyelései alapján olyan hatalmas méretekben kerültek elő kőeszközök erről a területről, ellentétben a közelbe eső telepek megfigyeléseivel, hogy talán feltételezhetünk egy kőeszközfártó⁹⁰, vagy egy kőeszköz elosztótelepet.

A tiszai-kultúra hanyatlása már a kőkor végét

jelenti és csakhamar megjelenik az első használati fém: a réz.

Jegyzetek:

48. Tompa Ferenc: i.m. Bericht. 40. 1.
49. Tompa Ferenc: i.m. Arch. Hung. V-VI. 33.
50. Tompa Ferenc: A neolitikum Bodrogkeresztúron. A. É. 1927. 36. 1.
51. Csalogovits József: Földrajzi tényezők hatása Magyarországon neolitikus kultúráinak kialakulására és elterjedésére. A. É. 1930. 45. 1.
52. Csalog József: A magyarországi újabb kőkori agyagműveltség. Föld. Arch. III-IV. 2.
53. Banner János: Hmv. 33. 1.
54. Banner János: Hmv. 34. 1.
55. Banner János: Az újabb kőkori lakóház kutatás mai állása Magyarországon. A. É. 1943. 1-14.1.
56. Banner János: Hmv. 35. 1.
57. Móra Ferenc: Ásatási jegyzetek.
58. Banner János: Hmv. 35. 1.
59. Móra Ferenc: Ismeretlen típusú edény leboról.
60. Móra Ferenc: i.m. Dolg. 1930. 160. 1.
61. Banner János: Hmv. LXXII. 13-15., LXXIV. 1-2., 4., 5., XCVIII. 1., 2., 8.
62. Tompa Ferenc: i.m. Arch. Hung. V-VI. 1929. XLIV. 5.

63. Tompa Ferenc: i.m. Arch. Hung. V-VI. 1929. LIV. 1., 2.
64. Banner János: Hmv. LXXII. 4., LXXIII. 4.
65. Banner János: Hmv. LXXII. 1., 2., 9., 11., LXXIII. 1., 2., 5., XCIV. 14., XCVIII. 3.,
66. Banner János: Hmv. LXXIII. 1-5.
67. Banner János: Hmv. LX. 1-12., LXI. 1-5., LXII. 3-4., LXXXVIII. 12., XCVI. 3-4.
68. Banner János: Hmv. L. 1-4., XCIV. 19-20.
69. Banner János: Hmv. LXIII. 4-18.
70. Banner János: Hmv. 38-39. 1.
71. Banner János: Hmv. XCV. 7., XCV. 1., 1., 2., 4., 6.
72. Banner János: Hmv. 39. 1.
73. Banner János: Hmv. XL. 1-35., XLI. 1-29., LX. 1-12., LXIV. 3., 5., 6., 8., 10-14., LXVI. 1-12., LXVII. 1-13., LXVIII. 1-20., LXIX. 1-14., LXX. 1-11.
74. Tompa Ferenc: i.m. Arch. Hung. V-VI. 1929. 48-60.1 XXXVI., LX. - Dombai János: A zengővárkonyi őskori telep és temető. Arch. Hung. XXIII. kötet.
75. Mándor Fettich: Das frühbronzezeitliche Gräberfeld von Oseba - Beba Vecse /Torontál/ VII. 2/a-b. kézirat. - Попов Р.: Le tumulus de Kodja-Dermen pres de Choumen. Bull. de l'i. Arch. Bulg. 1916-18. 135. 1. Fig. 139. - Vasil Mikov: Les idoles prehistoriques en Bulgarie. Bull. de l'i. Arch. Bulg. 1934. 193. 1. Fig. 127/2. - Vasil Mikov: Contribution a l' etude de l'epoque prehistorique en Bulgarie. Bull. de l'i. Arch. Bulg. 1938. 386. 1. Fig. 164. - A csontidolokon is megtalálható a háromszög bekarcolás: Vasil Mikov: Les idoles prehistorique en Bulgarie. Bull. de l'i. Arch.

- Bulg. 1934. 203. 1. Fig. 135/1-3., 204. 1. Fig. 136/1-10., 206. 1. Fig. 138/1-6., 207. 1. Fig. 139., 208. 1. Fig. 140/1-5.
- 75/a. Vasil Mikov: Les idoles prehistoriques en Bulgarie. Bull. de l'1. Arch. Bulg. 1934. 203. 1. Fig. 134/1-12. - Popov R.: Die "Grosse" und die "Kleine Höhle" bei dem Kloster von Drenovo. Bull. de l'1. Arch. Bulg. 1938. 319. 1. Fig. 129/ - Dorin Popescu: Les fouilles de Cunești. Dacia. 1935-36. 119. 1. Fig. 11/4.
76. Banner János: Hmv. XLIX. 14.
77. Banner János: Hmv. XLIX. 10-12.
78. Banner János: Hmv. L. 5., 6., 7., - Tompa Ferenc: Ep. tört. I. kötet II. 23-26.
79. Banner János: Hmv. L. 8.
80. Banner János: Hmv. XLIX. 1-7., 71 LXXI. 2.
81. Banner János: Hmv. LI. 1-30., LXXI. 1., 3., 5-10.
82. Banner János: Hmv. LII. 1-10.
83. Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. I. 132. 1. 65. kép 7., 256. 1. 172. kép.
84. Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. II. 117. kép 5., 7. - Banner János: Hmv. V. 5., XC. 7-9.
85. Banner János: Hmv. XC. 1-2.
86. Az összes késszöveket a dolgozatnak ebben a részében foglalom össze.
87. Banner János: Hmv. LIII., LXXI. 23-29., LXXXVIII. 20. - Roska Márton: i.m. 106. kép 1-10.
88. Roska Márton: i.m. 182. 1. 107. kép.
89. Banner János: Hmv. LIV.

d. Kőrézkor.

Telepünkön a kőrézkor emlékeit is megtaláljuk. Nyugodtan nevezhetnénk ezt a kort kőkörinak, mert emlékei az előző korokban is megvannak, de réz-korhoz is sorolhatjuk, ahogyan azt többen teszik, mert a réz - ha eszköz formájában még nem, de ékszerként már megjelenik.⁹⁰

A telepről előkerült aeneolitikus anyagnál nevezetesebb a temetőnek az anyaga. A muzeumi naplóban Lebő-A temető néven szerepel.

Mint már a kutatástörténetében említettük három ízben végezte Móra Ferenc a temető feltárását. Az első két ásatás a Papdi-tanya, a harmadik a Parkas-tanya előtt elhaladó kocsisút mellett volt. A 45 síros temetőből csak 18 sírt sorolhatunk az aeneolitikus kultúrába. /1., 2., 4., 14., 21., 26., 28., 36., 37., 38., 40., 41., 42., 45./ A jegyzet leírása szerint ide lehet sorolni a következő sorokat is: 10., 33., 35., 39. Népvádorláskori 7 sír /17., 18., 19., 20., 29., 32., 44./. Kultúrába nem sorolható 19 sír, mert vagy feldúlták, /6., 12., 15., 16., 22., 24./ vagy melléklete nem volt /3., 7., 8., 9., 11., 13., 23., 25., 27., 30., 31., 34./. Több osontváz volt összedobálva az 5. sz. sírban. Feljegyzés nincs a 43. sz.

sírról. A jegyzetek nagyon szűkszavúak és hiányosak.

Lebő - A temető.⁹¹

1. sir. Mé: 60 cm. Arccal délnek néző 100 cm-re zsugorított csontváz. Mellén-fekvő kezében kővésső. A fejénél kisedény /M: 7.2, Szá: 8, F: 2.3 cm/. A kiöblösödésen két szembefekvő apró bütyök, ugyanilyen kettő a perem alatt. Mellette csésze /M: 7.7, Szá: 8.8, Ő: 10, F: 4.3 cm/. Alakban és bütyök elhelyezkedésben megegyeik az előbbivel.

2. sir. MÉ: 75 cm. A csontváz 75 cm-re van zsugorítva.

A derekán négy sor gyöngy. Feje mögött kis edény /M: 13.9, Ő: 10, Szá: 6, Ny: 6, Ny: 6, F: 3 cm/. Alsórésze fordított csontkakap, feneke homoru. A test felső része félgömb. Találkozási helyükön négy gömbölyű bütyök. A nyaktövében bekarcolás, rajta két vízszintesen átfurt bütyökful és két kis bütyök. A száj alatt két bütyök. Mellette kis edény /M: 11.7, Ő: 9.6, Ny: 4.7, Szá: 6.8, F: 3.4 cm/. Az előbbi edénytől abban különbözik, hogy a bekarcoláson lévő mind a négy bütyök vízszintesen átfurt és a száj alatt négy kis bütyök van.

4. sir. Mé: 80. Délnek néző 95 cm-re zsugorított csontváz.

Térden és a lábszáron apró gyöngyök. Mellén és a derekán dentálium fűzér. A gyöngyök részben csontból készültek. A fej mögött széle edény /M: 7.4, Sz: 11.9, F: 4.2 cm/. A perem alatt két vízszintesen lapított bütyök. Feneke homoru. Egyik fele fekete, a másik sárgásbarna égetésű.

10. sir. Mé: 90 cm. Délnek néző, 60 cm-re zsugorított gyermekcsontváz. Melléklete: 1 drb. kovaszilánk a mellén.

14. sir. Mé: 50 cm. Erősen zsugorított csontváz.

A koponya mögött kis obszidián. Mellette kis bögre. /M: 11.3, Szá: 9.2, Ö: 10.8, F: 3.7 cm./ Az edény felépítése hasonló a 2. sz. sir edényéhez, de sokkal zömökebb. A kiöblösödés alatt négy bütyök. Közülük kettő függőlegesen átfurt. A bekarcoláson négy bütyök. A perem alatt szintén négy, közülük is kettő átfurt.

21. sir. Mé: 60 cm. Feldult, A fejnél kis bögre. /M: 11, Szá: 7.2, F: 2.7 cm./ Az alsórészen három lefelé néző vízszintesen lapított bütyök. Felette bekarcolás fut körbe. A test közepén vízszintesen átfurt bütyökfül.

26. sir. Mé: 170 cm. Délnek néző. 175 cm-ről 108 cm-re zsugorított csontváz. Tűzhekre temetve, de alapja sárga agyag. Felette az összehajlott lakása. Az arc előtt kis edény. /M: 10, Szá: 3.8, Ö: 7, F: 3 cm./ A ki-szélesedő rész fölött bekarcolás, rajta vízszintesen átfurt bütyök.

28. sir. Mé: 180 cm. Baloldalán fekvő, fejjel keletnek, arccal délnek néző, 140 cm-ről 100 cm-re zsugorított csontváz. Kezek az arc előtt. Medencében sok csontgyöngy. Az arc előtt bögre. /M: 12, Ö: 9.6, F: 4.8/ A nyak alatt két egymással szemben fekvő vízszintesen lapított és függőlegesen átfurt bütyökfül. A nyak tövében két bütyök. A bögében 10 drb. obszidián volt. A térdnél kis kővéső. A medencében kovaszilánk. A sir melléklete még két átfurt fog és egy dentárium gyöngy.

33. sir. Mé: 140 cm. Lábbal keletnek, arccal északnak néző, 150 cm-ről 100 cm-re zsugorított csontváz. Feje előtt nagyobb edény fenéktüredéke.

35. sir. Mé: 120 cm. Délnek néző, baloldalán fekvő, 106 cm-ről 62 cm-re zsugorított gyermek-csontváz. A sir földjében sokat díszített cserép. A jobb alsókar

felett kis obszidián.

36. sir. Mé: 100 cm. Baloldalan fekvő, 100 cm-ről 63 cm-re zsugorított délnek néző csontváz. A fej mögött négy fűzőlyukas bőgre. A lábnál halkoponya fedele. /?/

37. sir. Mé: 120 cm. Jobb oldalán fekvő, 165 cm-ről 100 cm-re zsugorított csontváz. Az arc előtt kis edény /M: 10.2, Ő: 7, F: 2.8 cm./. Az alsó felében négy egymástól egyenlő távolságra levő tompa bütyök. A felső részén bekarcolás, rajta két nagyobb és két kisebb vízszintesen átfurt bütyök. Felülete nagyon töredezett. Az edényben obszidián volt. A zsugorított lábak között kutya álkapocs.

38. sir. Mé: 130 cm. Hátán fekvő, délnek néző, 150 cm-ről 100 cm-re zsugorított csontváz. Felette agyag. A fejnél bőgre. /M: 8.7, Szá: 8.6, F: 4 cm./ Az alsó részen három tompa bütyök. Előtte bemélyedés szinte három bütyökkel. Fene homorú.

39. sir. Mé: 100 cm. Erősen zsugorított /160 cm-ről 100 cm-re/, jobb oldalán fekvő, arccal nyugatnak néző csontváz. Feje mögött sincs kis edény. A jobb kézfejnél obszidián. Az arc előtt csiga és kagyló halom.

40. sir. Mé: 120 cm. Baloldalas 170 cm-ről 100 cm-re zsugorított délkeletnek néző csontváz. Alatta hamu. Az arc előtt kis edény. /M: 7.8, Szá: 4, Ő: 6, F: 3 cm./ A testen két bütyök. A nyak tövében két, de vízszintesen átfurt bütyökhöz. A csontváz vállövén faragott csont. Móra Ferenc megjegyzi, hogy rókafejes. /?/

41. sir. Mé: 130 cm. Bal oldalán fekvő, délkeletnek néző, 156 cm-től 106 cm-re zsugorított csontváz. Alatta hamu. Az arc előtt árszítvánélküli edény. /M: 7.9, Szá: 11.5, F: 7 cm./

42. sir. Mé: 140 cm. A 41 sz. sir alatt jobb ol-

dalas 95 cm-ről 62 cm-re zsugorított csontváz. Az arc előtt disszitésnélküli bögre. /M: 12, Sz: 11, Ő: 12.2, F: 5 cm./

-45. sir. Mé: 80 cm. 150 cm-ről 75 cm-re zsugorított csontváz, a buzaföldön a Porgány felé néző hajlaton, ahol a jelek szerint a temető folytatódik. Az arc előtt nagy edény /M: 17, Szá: 20.5, F: 9.5 cm/. Az edény közepe fölött négy lefelé néző bütyök. Az edényben tál /M: 7.2, Szá: 15.8, F: 5,7 cm/. A testen három egyenlő távolságra levő bütyök. A lábak előtt virágcserep formájú edény /M: 11, Szá: 13.8, F: 6.4 cm/. A közepe felett négy bütyök. Közvetlen a peremen egy függőlegesen lapított bütyök. Az edényben kis tál. /M: 6, Szá: 12, F: 4 cm./ Feneke homorú, a testen három egyenlő távolságra elhelyezett bütyök. Egy darab kis edénynek a fele.

A lebőlt telep aeneolitikus anyaga a következő.⁹²

1. Fedő /M: 5.2, Szá: 11.8, Tá: 3.2 cm/.

A csonkakapos test peremén négy egyenlő távolságra elhelyezett vízszintesen fekvő bütyök van. Teteje lapos.

2. Kis edény. /M: 11.2, Szá: 5.5, Ő: 8.5, F: 3.7, cm/ A kiszélesedő rész fölött bekarcolás, rajta két vízszintesen átfúrt bütyökfűl.

3. Kis tál. /M: 6, Szá: 11.2, F: 3.6 cm/ Állása ferde, rajta három egyenlő távolságra elhelyezett bütyök.

4. Tál. /M: 9.5, Szá: 17.2, F: 5.5 cm/ Az edény falán három egyenlő távolságra elhelyezett bütyök.

5. Bögre. /M: 9.2, Szá: 12.1, F: 5.5 cm/ A perem alatt négy bütyökfűl. Anyaga durva.

6. Virágoserép formájú edény. /M: 13.8, Szá: 14, F: 7.2/ A közepén három vízintesen összenyomott bütyök. A perem alatt három apró bütyök.

7. Talposöves tál felsőrésze. /M: 7.8, Szá: 20.2 cm/ Az alsó részén három bütyök.

8. Kis talposöves tál felső része. /M: 4.4, Szá: 11.8/ A tál alsó részén és a perem alatt három-három apró bütyök.

9. Talposó. /M: 23.6, F: 15 cm/ A közepén összeszűkül. A felső részén és a talp peremén négy-négy apró bütyök.

10. Talposó. /M: 19.5, T: 16.2 cm/ Csonkakup alakú sima, csak az alján van három kis bütyök.

11. Talposó. /M: 13, T: 10.9 cm/ Sima csonkakup alakú.

12. Talposó töredék. Anyaga durva.

13. Talposöves edénytöredék. A talposó felső és az edény alsó része van csak meg.

14. Apró talposó. /M: 3.8, T: 3.6 cm/ Csonkakupos, sima.

15. Kis talposó. /M: 8.5, T: 7.2 cm/ Kidomborodó csonkakup alakú. Anyaga durva.

16. Edény. /M: 49, Szá: 18, Ő: 35, F: 12.5 cm/ Az üblösödés alatt négy nagy bütyök, fölötte szintén négy, de kisebb és bekarcolás köti össze.

17. Nagy edény. /M: 68, Szá: 26, Ő: 51.5, F: 17 cm/ Közvetlen a kiöblösödés alatt négy függőlegesen átfúrt fül. A felső részen négy apró kerek bütyök.

A sírokon kívül előkerült leletanyag a telep-ről való. Minden jelenség arra mutat, hogy e kultúra egyenes folytatása a tiszai-kulturának. Ezt a feltevést a leletanyag is igazolja. A kor emberének az élete teljesen megegyezhetett az előző koréval. A telepen elő-

került nagyméretű edényekből /16., 17., sz. alatt leírt/ a földművelésre következtethetünk. Állattenyésztéssel, halászáttal és vadászattal is foglalkozhatott a kor embere. A 37. sírből kutya álkapocs, a 36. sz. sírből halkoponyának a teteje, a 39. sz. sírből pedig csigák és kagylók kerültek nagyszámmal elő. A háziipar kereteibe tartozó mesterséget már elődjektől tanulták. A telep anyagában sok a jellegzetes edénytöredék. Átfurt talpcsövek /XLIII. 9./ megegyeznek a Kotac-partról, Tatársáncról, Kőkénydombról, Ószentivánról, Deszkről előkerült anyagokkal. Más jellegzetes talpcső /XLIII. 19./ és ide utal bennünket analógiáért.⁹³

Az osztás nélküli kerék, kupalaku /XLIII. 3-7., 10-12., 14., XLIV. 3., 7., 10./ hosszukás vízszintesen lapított /XLIII. 13./ átfurt /XIII. 2., XLIV. 11./ vagy több egymásmellő kerülő bütyök /XLIII. 18., XLIV. 6./ aeneolitikus anyagnak a fődíszítő eleme.⁹⁴

A telep anyagát a temető anyaga egészíti ki. A temető mind a 18 aeneolitikus sírjában szigorított temetkezést találunk. Nyugatnak néz a 37, 39. sír, északnak a 33. sír, délkeletnek a 40., 41. sír. délnak az 1., 4., 10., 26., 28., 35., 36., 38. sír. Az irány nem volt megjelölve az 5., 14., 21., 42., és 45. sírnál. A sírok közül a jegyzet szerint egy volt tűzhelyre temetve /26. sír./, egy csontváz feküdt a hátán /38. sír/, jobb oldalán feküdt a 37., 38. és baloldalán feküdt a 28., 36., 40. és 41. számú sír csontváza. A jegyzet megállapítása szerint gyermek csontváz volt a 10., 35. sz. sírban. Mellékleteiből ítélve, valószínűen női csontvázat találunk a 2., 4. és 28. sz. sírban.

A sírok mélysége 50-160 cm-ig változott.

Egy sírban négy edényt is találtak, /45. sz. sír/ kettőben kettőt /1., 2., sz. sír/, tizenegyben pedig egyet-egyet /4., 14., 21., 26., 28., 33., 37., 38., 39., 40., 42. sz. sír/. Márvány és gesztgyöngyök a 2., 4., és 28. sz. sírből kerültek elő. Kovasszilánkot hat sírban /10., 14., 28., 33., 37., 39. sz. sír/, kővasőt két sírban /1., 28., sz. sír/ találtak. A temetőre jellemző, hogy az edények a fej tájékán voltak. A 45. sz. sír edényei figyelmet érdemelnek, mert átvezetnek a rézkor egyik jellegzetes edénycsoportjához /durva virágoserép formájú edények. Ez a sír tehát későbbi csoportba tartozik.

A telepről előkerült talpacsvék /11., 13., 14., 15., sz. alatt jelzett/ a tiszai kultúra talpacsvés edényeivel tartanak rokonságot. Tehát anyagukban fellelhető a tiszai-kultúrával való kapcsolat, de mint a 45. sz. sír edényeinél látjuk a rézkor felé is meg van az átmenet. Így telepünk és a temető kétségtelenül igazolja a három leletcsoportunk itthoni fejlődését. Hasonló jelenséget a Kotao-parti Vatatanyából ismerünk.⁹⁵

Jegyzetek:

90. Banner János: Hrv. 42. - Tompa Ferenc: i.m. Bericht.
42-46. 57. - Hillebrand: i.m. A. É. 1927. 50-57.
- Hillebrand: i.m. Arch. Hung. IV. 47-49. - Szabó
Kálmán: i.m. A. É. 1939. 9-39.

91. A temető és a telepről előkerült anyag egyrészét "A Szegedi Városi Múzeum aeneolitikus leletei" című munkámban feldolgoztam, sajnos a dolgozat és a teljes képanyag elveszett. Így csak a részben megmaradt jegyzeteimből tudom a leírást megadni. A sírok leírásánál és a leletanyag ismertetésénél a következő rövidítéseket alkalmazom: Mé = mélység, M = magasság, Szá = szájátmérő, Ny = nyakmagasság, F = fenékátmérő, Ö = öblösődéskátmérő, T = talpátmérő.
92. Az anyag fényképei szintén elvesztek és így csak a rövid leírásra szorítkozhatnak.
93. Banner János: Hmv. 44. 1. C. 13., 15., 22., CIII. 13., CIV. 14-16.
94. Banner János: Hmv. C. 14., 18-21., CIV. 1., 3-13., 17., CIX. 4., 6-12., 14-23., 26.
95. Banner János: Hmv. 45. 1.

3. Badeni-kultúra.

A neolitikum vége felé megindult népmozgalmak jóformán teljesen megváltoztatják közép-Európa kulturális képét. A vándorlás északról és nyugatról indul ki. A náluk is megjelenő új elemet a Bécs melletti Baden után, Baden-Ossarni kulturának nevezték el,⁹⁶ újabban egyik magyarországi lelőhelye szerint péceli kulturának nevezzük.⁹⁷

Ennek a vándorló népnek szervezetlenségénél fogva nincs ereje ahhoz, hogy az itt talált kultúrát megsemmisítse, vagy megváltoztathassa, megelégszik azzal, hogy békésen csatlakozik hozzá. Így új elemekkel gyarapítja annak kulturáját. A péceli kultúra kifejlődésében hazánknak nagy szerepe van. Kifejlődés nemcsak a közvetlen elődje az aeneolitikum, hanem a tiszai-kultúra is elősegítette. Ez a kultúra területünkre is eljutott. Közvetlen közelünkben Hódmezővásárhely határában több helyen is megtaláljuk telepeit.⁹⁸

Az edényformák még a má kevés anyagunkban is változatosságot mutatnak. Jellemző típus a kis merítő edény kimagasló szalagfülletel. /XLI. 1./⁹⁹
A tálak közül egy felfelé szélesedő forma van képviselve, melynek a fala egyhelyütt megtörik és élt al-

kot, a pereme pedig egy kissé kihajló. Diszitetlen /LI. 13./¹⁰⁰ és diszített /XLV. 14./¹⁰¹ alakban fordul elő.

Figyelmet érdemel egy csonkakupos elsőrészi, hengeres nyaku, magasfülű edény, bekarcolt és bütyökdiszisszel. /XLIX. 22./ A kimagasló fülnek csak a helye maradt meg.¹⁰² A kultúrába ismeretes és elterjedt a kettős csonkakupu edény, egy peremből kiinduló füllel /XLII. 1./.¹⁰³ Edényünk diszítés nélküli.

Anyagunkból előkerült egy gyermekjáték edény, jellegzetes diszítéssel és bütyökfüllel /XLIV. 16./. Ebben a korban az edényeket árkolt, domboru és bemélyített diszissel diszítették. Anyagunkban az árkolt /XLV. 18-21./ és a különböző bemélyedő diszítések fordulnak elő. Sűrűn alkalmaztak pontsorokat /XLI. 2., XLII. 3-6., XLIV. 14., 17-18., 23-25., XLV. 1., 3., 6., 8., 11., 12., 16./ bekarcolt vonalakat /XLIV. 19., XLV. 5., 7./, - a vonalak sokszor halszálla mintára emlékeztetnek /XLI. 2-7./, - hálómintákat /XLV. 17., L. 7./ vagy ezeknek a diszítéseknek a keveréseit /XLIV. 20-22/. A bütyköket és füleket is különböző csoportba oszthatjuk. Előfordul az osztás nélküli kerek kupalaku /XLV. 4., 13./, hosszukás, tagozatlan, vízszintesen /XLIV. 18., XLV. 11./ függőlegesen /XLV. 15./ összenyomott, egyosztású nyerges /XLV. 2./ átfurt /XLIX. 29./ bütyök, továbbá ívelt felületű széles szalagfűl, /XXV. 17., L. 6./ vagy magasan az edény perem fölé nyúló fűl. /LI. 5./ A perem szélén elhelyezett széles bütyökre is találunk példát. /XLIV. 26./ A csonteszközök új formát nem mutatnak. A kőeszközök közül egy facettált baltát /LI. 11./ talán még ebbe a kultúrába sorolhatunk.¹⁰⁴

A jellegzetes Badeni orsókarika /LII. 2./ a szövés kultiválását mutatja.¹⁰⁵

Jegyzetek:

96. Tompa Ferenc: Budapest története. 27-28. 1.
97.
98. Banner János: Hmv. 48-61. 1.
99. Tompa Ferenc: i.m. IV. 7-12. - Banner János:
Hmv. CIII. 18., CX. 2-8., 11-12., 14-15., CXI.
6., 13.
100. Banner János: Hmv. 56. CXIII. 13.
101. Banner János: Hmv. 56. CXIII. 1-4., 6-9., CXIV.
18-19., CIII. 16., 21., CX. 18-19., 22., 26-30.,
37-40. - Tompa Ferenc: i.m. IV. 1-2.
102. Tompa Ferenc: Budapest története. V. 3., 18.
103. Banner János: Hmv. 56. CX. 31.
104. Banner János: Hmv. OVII. 22.,
105. Banner János: Hmv. CXXII. 33.

III. RÉZKOR.

Bodrogkereszturi kultúra.

A badeni kultúra fejlődése után, mint az aeneolitikum szerves folytatása, kibontakozik a rézkorszak. Valószínű területünkön nem volt egyidejű a badeni kultúrával, ugyanúgy ahogy azt a környező területek képe mutatja. Elég itt utalnunk a Bodzaspárt és Kotac-párt¹⁰⁶ valamint az ószentiváni VIII. lelőhelyen észlelt jelenségekre.¹⁰⁷ Az előbb említett lelőhelyek és a kiskőrösi rézkori temető¹⁰⁸ megadják ezeknek a koroknak pontos kronológiáját. Ez a relatív kronológia azonban csak helyi. Az előbb említett lelőhelyek a badeni kultúrát, kivéve az ószentiváni VIII. lelőhely, az aeneolitikumnál későbbi, a kiskőrösi lelet a bodrogkereszturi kultúránál korábbi időre datálja.

A bodrogkereszturi kultúra emlékeit csak egy ellentett¹⁰⁹ rézosákány fel /XLIII. 1./ és egy virágcserepformájú edény /XLIX. 20./ képviselik.

A rézosákány megfelelőjét a kopáncsi Técsytagából,¹⁰⁹ Budapesten Kerepesről,¹¹⁰ Jászladányból¹¹¹ és Szeged-Szillérről ismerjük.¹¹²

A virágcserep formájú edény minden rézkori

lelőhelyen előfordul. Pontosan megegyezik edényünkkel a Vata-tanya 11. sz. sírjából előkerült edény.¹¹³

A kevés leletanyag nem enged bepillantást a kor emberének életébe, de a máshonnan ismert leletanyag tanulságából tudjuk, hogy nagyjából megegyezett az előző kor emberének életével.

Jegyzetek:

106. Banner János: Dolg. 1933-34. 54-73. - Dolg. 1940.
107. Tóth Gábor: Dolg. 1942. 143-144. 1.
108. Csalogovits József: Die neuentdeckte neolitische Siedlung und das kupferzeitliche Gräberfeld von Kiskőrös. P. Z. 1931. 102-115. 1.
109. Banner János: A hődménővásárhelyi városi múzeum régészeti osztályának első öt éve. Szeged, 1934. 12. 1.
110. Tompa Ferenc: Bp. tört. 40. 1. VI. 11.
111. Patay Pál: Rézkori temető leletei Jászládányból. A. É. 1944-45. VI. 5.
112. Pulszky Ferenc: Magyarország archeológiája. 1897. 9. tábla. 3. kép.
113. Banner János: Dolg. 1933-34. 59. 1. 11. sz. sír. XV. 3.

IV. BRONZKOR.

Az újabb kutatásokból kiderült, hogy a Tisza és a Maros szögletében előkerülő bronzkori temetők és telepek külön csoportot, az ugynevezett marosvidéki csoportot alkotják. Ezen belül három periódust tudunk megkülönböztetni.¹¹⁴ A lebői telep közvetlen közelében fekszenek nagyterjedésű temetők /Szőreg, Deszk, Ószentiván/ és telepek /Elárafalva, Kiszombor, Ó- és Újszentiván/ melyeken egyformák lehettek a viszonyok a bronzkorban. Az a néhány asórvány, amely telepünk anyagát korbeltőlleg tarkítja, teljesen beleilleszkedik a marosi-kulturába.¹¹⁵

Az első periódus jellegzetes edény típusa, egy kihajló peremű, fordított csonkakupos alsó részű, csonkakupos nyakú, egyfülű kancsóforma /LIII. 25./ képviselve van telepünkön is. Ilyen típusu korsó kis és nagyobb példányban a legtöbb bronz I. lelőhelyen megtalálható.¹¹⁶ A bronzkor első periódusából Lebőről négy sírt ismerünk.¹¹⁷

A második periódus vezető típusa egy kihajló peremű, lapított fenekű, kétfülű kancsóforma /XLIX. 21./ A fülek mindég a peremből indulnak ki és áthidalják a nyakat. Az első része gömbhöz hasonlít. Nagymértékű előfordulására jellemző, hogy pl. a szőregi te-

matőben 56 példányban fordul elő.¹¹⁸ A második periódusra jellemző egy alul fordított csónkakupos, felül, megköszelítőleg hengeres, többfűlű tálforma /XLVII.1./.

A füleket, a fülek között és az alsó részt bordák díszítik, továbbá a fülek tövét rovátkák kötik össze.¹¹⁹

A kis edényeknél a fülek legtöbbször a peremből, /L. 9./ de közvetlen a perem alól is indulhatnak ki. /L. 12./

A harmadik periódus három darab "ansa-lunata"-s fültöréddel /XLIII. 15-17./¹²⁰ és egy urna erősen kihajlós peremtöréddel /XLIX. 14./ van képviselve.

A bronzkori kultúrához sorolhatjuk anyaguknál és díszítésükénél fogva a következő cserépdarabokat is. /L. 8., 10., 11., XLVI. 1-9., XLVII. 2-3., 5./

Ebbe a kultúrába tartozik egy gurgulya is /XLVI. 10./ melyre nem találtam analógiát.

Jegyzetek:

114. Banner János: Dolg. 1928. 148-237. 1. - Dolg. 1929. 52-78. 1. - Dolg. 1931. 1-46. 1. - Foltiny István: i.m. Pol. Arch. III.-IV. 1-20. 1. - Foltiny István: A szőregi bronzkori temető. A szegedi városi múzeum kiadványai. Szeged. 1941.
115. Banner János: Dolg. 1931. 2. 1.
116. Foltiny István: i.m. III. 13., 19., VIII. 9-10., X. 4-5., 19-20., XVII. 3., 5. - Tompa Ferenc: Bp. tört. IX. 5-6.,

- 117. Banner János: Dolg. 1936. 251. 1.
- 118. Foltiny István: i.m. 57. 1.
- 119. Foltiny István: i.m. 58. 1. II. 20., XIV. 4.
- 120. Foltiny István: i.m. 61-62. 1.

V. VASKOR.

1. Korai vaskor.

A település folytonossága szempontjából feltétlen figyelmet érdemelnek azok a leletek, amelyek 1942. szept. 23-án földmunkálatok közben kerültek elő.

Két preszkita sirt tártak ekkor fel. Az első sír mellékletei egy átfurt csiszolókö és egy szelenceformájú kerek bronz gomb. A második sírnek melléklete nem volt. Mind a két sír földjéből kora vaskori edénytöredékek kerültek elő.^{121.}

Az előkerült leleteket Gallus Sándor és Horváth Tibor nyomán Párducz Mihály a Hallstatt B és C periódusába sorozza.¹²²

Ugyan ide sorolhatunk három darab szórványosan előkerült csiszolókövet. /XLVI. 17-19./¹²³

Ebbe a korba tartozik, egy - kígyófejet ábrázoló - Hallstatti edény fogantyúja. A lelettel Banner János foglalkozik.^{123/a}

Jegyzetek:

121. Párducz Mihály: Dolg. 1942. 150-151. l.
122. ifj.Frey Imre: A. É. 1905. 190. B. kép. 11-12.
ábra. - Gallus Sándor és Horváth Tibor: i.m.
Diss. Pann. Sz. II. 9. LV. felsőkép. XIII.
4., LIV. felsőkép 12.
123. Gallus - Horváth: i.m. LIV. felsőkép 12.
- Frey: i.m. 190. B. kép. 12. - Párducz: i.m.
Dolg. 1942. 151. l. kép.
- 123/a. Sajtó alatt a Magyar Múzeum 1946 évi első
számában.

2. Késői vaskor.

A La-Tène II. periódusa két grafitos edénytöredékkel van képviselve /XLVI. 11., 14./. Analógiáját közvetlen közelünkben a Fehér-tó partján /Hódmezővásárhely/ találjuk meg.¹²⁴

Jegyzetek:

124. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1944-45. 70-73. 1.
XVII. 13., XVIII. 1-6., XIX. 12., XX. 1., 3.,
XXIV. 11., XXV. 3.

VI. RÓMAIKOR.

Szarmata - jazigok.

A megelőző kor La-Tene első és második szakaszát a szarmatakorral az ugynevezett La-Tene III. köti össze. Etnikuma Kelta, és területünkön esetleg dák.¹²⁵

Lebőrről és Malajdokról előkerült temető és szórvány anyag inkább kelta tovább élésre enged következtetni.

Malajdokon Móra Ferenc két szarmatakori temetőt tárt fel. Az A temetőnek mind a 17 sírja ebbe a kultúrába tartozik; a B temetőből csak 9 sír. /5., 8., 11., 12., 15., 16., 18., 20., 22., 42. sz. sír./¹²⁶

Külön ki kell emelnünk a B temető 5. sírját, mert vonatkozásban van az általunk bemutatott anyaggal is. A sír mellékletei: Kétélű vaskard. Hossza 94.5, legnagyobb szélessége 6.2 cm. Vaskés. Legnagyobb pengeszélessége 3.9, a nyélnyujtvány hossza 4 cm. Bronlemez és vaskapocs töredékek. A medencében Antonius Pius ezüst érem.¹²⁷ Egy másik dolgozatban ugyanennek a sírnek leírásával kapcsolatban Párducz Mihály Marcus Aurelius éremről beszél.¹²⁸

A két temetőn kívül Malajdokról még két sir anyaga került elő.

Előre kell bocsájtanom, hogy az anyag együvértartozásáról csak a tulajdonos emlékezetére voltunk utalva.

A Pósa-tynáról előkerült sir mellékletei:

1. Csát. A szíjtartó és a karika ezüst, a csattúske bronz /LVI. 1./ 2. Nagyobb csatkarika bronzból /LVI. 3./ 3. Vastöredékek /LVI. 4., 6., 8./ 4. Egy kopott Faustina mater ezüst dénár /LVI. 2./ 5. Kovaszilánk /LVI. 5./ és gyöngy /LVI. 7./ 6. Vaskés. Teljes hosszúsága 23 cm. Gombosvégű nyelének hossza 6, a penge legnagyobb szélessége 3 cm. 7. Lándzsacsu vashoz /LVII. 5./ Teljes hossza 37, legnagyobb szélessége 4.3, nyélhüvelye 14 cm. 8. Kétélű vaskard /LVII. 6./ Teljes hossza 100, legnagyobb szélessége 6.3, gombosfejű markolatának hossza 11.5 cm.

Vitéz Paronay János tanyájáról előkerült sir anyaga a következő: 1. Csát. A négyszögletes szíjszorító ezüst, a karika és a lehajlóvégű csattúske bronz /LVI. 9./ 2. Bronz csatkarika /LVI. 11./ és csattúske /LVI. 12./ 3. Bronzlemez-kék /LVI. 13., 14./ 4. Vaskés darabja /LVI. 16./ 5. Két kovaszilánk /LVI. 17-18./ 6. Hengeres kalcium gyöngy /LVI. 15./ 7. Antonius Pius ezüst dénár /LVI. 10./ 8. Vaskard /LVII. 3./ Teljes hossza 86, szélessége 5, gombosvégű nyelének hossza 13 cm. 9. Vas lándzsacsucs /LVII. 1./ Teljes hossza 25.7, legnagyobb szélessége 4.5, nyélhüvelye 10 cm. 10. Vas lándzsacsucs /LVII. 2./ Teljes hossza 29, legnagyobb szélessége 3, nyélhüvelye 7 cm.

Az érmek meghatározása arra enged következtetni, hogy a csatok nem egykorúak a többi emlékanyaggal.

A Faustina mater és Antonius Pius érmek alapján az előkerült anyag a Krisztus utáni második század második felénél későbbre nem tehető. Erre enged következtetni a két vaskard is, mely a leletek tanúsága szerint a Kr. u. IV. sz.-ban a szarmata kultúrával együtt el is tűnik.¹²⁹

A két sír anyagából a Hunkorszak emlékényébe kell sorolnunk analógiák alapján a csatokat, csatkarikákat és csattűskéket /lásd: hunkorszak fejezet alatt./.

A szórvány-anyag főként a kerámia anyagra vonatkozik.

A nagyméretű szürke agyagvedrek diszített /XLVI. 20./ és diszítetlen /L. 15./ formáját megtaláljuk töredékekben.¹³⁰ Ennek az edénytípusnak kifejlődését a La-Tene típusu edényekből vezethetjük le.

A római provinciális kerámia hatása is kimutatható az anyagban. Szürkesszinű jól iszapolt edény /XLIX. 24./ általános a kultúrában.¹³¹ Ehhez az edénytípushoz tartozik a XLVII. 4. sz. alatt bemutatott edényfenék töredéke. Jól iszapolt szürkesszinű, magasperemű /XLVI. 24., LI. 1./ és kisebb táltöredékek /XLVI. 21., L. 13., LI. 2-4., 7./ kerültek elő.¹³² A táltöredék diszített formában is előfordul /XLVI. 16./. A hengeres peremrész /LI. 8., 10./ különböző típusu edényeken található. Fültöredékeket is ismerünk területünkről /XLVI. 25., LI. 5./.

A finoman iszapolt szürkesszinű cseréptöredékek közt találunk párhuzamos /XLVI. 16., 20./ és cikx-cakx vonalú /LI. 6./ besímitást.

A durva anyagu edények töredékei szép számmal kerültek elő. Színük téglavörös és sárga közt

ingadozik. Az égetés sokszor rossz. Ebbe a csoportba tartozó kerámia, még a díszítés terén is sok rokon-ságot mutat a középkori kerámiával.¹³³

A díszítés egyik formája a több egymással párhuzamosan haladó hullámvonal. /XLVII. 6-7., 10., XLVIII. 1., 5-8., 13., 15-17., 20-23., 25-26., 29., 35., 42-44., 47., L. 14./¹³⁴ Az egyszerű párhuzamos bekarcolás, /XLVIII. 2. 10-12., 14., 18-19., 24., 28., 30-34., 36-41./¹³⁵ pont és vonalbenyomás /XLVII. 3-4., 9., 45-46./ több esetben is előfordul.¹³⁶ Díszítés-nélküli durva edénydarabok is előfordulnak /XLVII. 8-9., L. 16./.

Ebből a típusu cserépből orsókarikát is ké-szítettek /XLVIII. 48./. Teljesen ép kisalaku, durva-kerámiájú edény is került elő. /XLIX. 23./ Díszítése szintén a hullámos fésűs módszerrel készült. Az edények körát az ernőházi és makói leletek nyomán a Kr. u.-i II.-III. sz.-ra tehetjük.¹³⁷

Ékszerek közül a gyöngyöket kell megemlíteni. Anyagunkból háromfélét ismerünk. Az apró négyszögletes és kerek formák a leletanyagban sűrűn előfordulnak. /LV. 2./¹³⁸ A kalcedon gyöngy /LV. 24./ és email-lal berakott gyöngy /LV. 15./ már a díszesebb anyaghoz tartozik.¹³⁹ A gyöngyök korát a Kr. u.-i II.-III. sz.-ra tehetjük. A LIV. 4-14. sz. alatt jelzett gyön-gyök a tipikusak.

Az orsókarikákra /LIV. 35-36., 38-39./ A Kis-kundorozsmai anyagban találunk analógiát.¹⁴⁰

A kor jellegzetes ékszere a bronz karperec /LV. 21./; hasonlót az ernőházi leletből ismerünk.¹⁴¹

A szórványok közül kis bronzlemez /LIV. 3./, véső /LV. 15./, gomb /LIV. 1./ és kaparó /LIV. 2./ gazdagítja a kor anyagát területünkön.

A szarmata korba sorolhatjuk a lebőli halom aljáról előkerült kerek őrlőkövet /XLIX. 19./. Solt-Pale II. telepről ismerjük analógiáját.

A szórványosan előkerült érmek a római korba tartoznak.

1. Érem. Hadriánus /117-138/ sestertius ⁴.

2. Érem. Constanse centeinanális /Coh. ^{VII}. 176.
.Siscia verde 337-350./

3. Érem. I. Theodosius bronz /Coh. ^{VIII}. 68.
Constantinápolyi verde 379-395./

4. Érem. Átfurt.

Az érmek megjelenéséből következtethetünk arra, hogy az itt lakók élénk kereskedelmi kapcsolatban álltak mind a nyugati, mind a keleti római birodalommal.

Jegyzetek:

125. Párducz Mihály: A szarmatakor emlékei Magyarországon, I. Arch. Hung. XXV. 1941. 5. 1.
126. Párducz Mihály: A nagy magyar Alföld római kori leletei. Dolg. 1931. 94-95. 1.
127. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1931. 95. 1.
128. Párducz Mihály: Szarmatakori kardok Szeged környékén. A. É. 1941. 114. 1.
129. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1941. 117. 1. XXVIII. 1-5.
130. Párducz Mihály: Római kori telep Makó mellett. Dolg. 1939. XVII. 4., 6., XVIII. 6.

131. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1939. XX. 7.
132. Párducz Mihály: Adatok az Alföl római kori ke-
rámiájához. Dolg. 1935. XXXVI. 1., 8.
133. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1935. 181. 1.
134. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1935. XXXII. 16.,
26., XXXVII. 12., 13.
135. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1935. XXXII. 11.,
17., 22., 23., 27.
136. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1940. XLII. 28.
137. Párducz Mihály: Erősházai jazig lelet. A. É.
1940. 268. 1. - Párducz Mihály: i.m. Dolg.
1939. 133-145. 1.
138. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1942. LIV. 7.,
LVI. 6-13.
139. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1942. LV. 2.
140. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1941. XXVII. 2/a-b.
141. Párducz Mihály: i.m. A. É. 1940. XLIII. 16., 20.

VII. A NÉPVÁNDORLÁS KORA.

1. Hún - korszak.

A húnkorszakot a legutóbbi évekig kizárólag germán leletanyagúnak tekintették. A diszitőelemek megvizsgálása után nyilvánvaló lett, hogy a diszitő stílus nemcsak a germánoknál és a pontuszi vidéki irániaknál volt otthonos, hanem tőlük északra és keletre is. Minden bizonnyal feltételezhetjük a germán polichrom stílus másodlagos hatását a húnok díszitményeire.¹⁴²

A két népkomplexum együtt-élése ugyan is a húnok európai történetének szempontjából döntő jelentőségű volt. Még most is sok nehézségbe ütközik a két emlékenyag szétválasztása. Ezért általában a dolgozatban szereplő emlékenyagot húnkorinak fogjuk nevezni.

Malajdokról két sír anyaga került elő, melyből csatokat, csatkarikákat és csattüskéket ebbe a kultúrába sorolhatunk /LVI. 1., 3., 9., 11., 12./. Erre a csattipusra jellemző, hogy kerek átmetszetű és kerakformájú a karikája, melynek a felsőrésze megvastagodik. A csattüske alja simán le van vágva és a hegye meghajolva ráfekszik a csatkarikára.¹⁴³

Ezek az ezüst példányok nemcsak a keleti germánok körében vannak meg, hanem elterjedt messze észak és kelet felé Oroszországban behatolva egészen

Szibériába. Nyugaton az alamanoknál már hiányzik.¹⁴⁴

A korra jellemző fibula szórványként került elő.
/LV. 5./ Hasonló típusu fibulát Csongrádról,¹⁴⁵ de
Oroszországból Dnyeper-vidékéről¹⁴⁶ is ismerünk.

Ebbe a kultúrába sorolhatjuk a LV. 4., 6-14.,
17., 19., 23., 25-26. sz. alatt jelzett gyöngyöket
és az előkerült bronzkarikákat /LV. 16., 18., 20./
is.¹⁴⁷

Jegyzetek:

142. Alföldi András: Leletek a húnkorszakból és etnikai szétválasztásuk. Arch. Hung. IX. 5. 1.
143. Alföldi András: i.m. Arch. Hung. IX. 61. 1. XXXIV. 1., 2. - Németh Gyula: Attila és húnjai. Bp. 1940. Fettich Nándor: A húnok régészeti emlékei. XV. 19., 23-24.
144. Alföldi András: i. m. Arch. Hung. IX. 62. 1.
145. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1938. V. 6.
146. Fettich Nándor: i.m. XVI. 2., XVII. 1.
147. Párducz Mihály: i.m. Dolg. 1938. VI. 1-5., 7-9., 17-18., 20.

2. Avarok.

Lebő közelében aránylag kis területen szokatlanul sok lelőhelyet ismerünk számuk mintegy 78-ra tehető. Ezek közül mondhatnánk legszegényebb területünk, mert innen csak szórványanyag került elő. Az a két szórványosan előkerült orsókarika /LIII. 10., IV. 22./¹⁴⁸ csákány /XLIX. 25./ és zablatöredék /XLIX. 26./ csak a népelelm jelenlétét bizonyítja.¹⁴⁹

A szórványos lelet alapján a kultúra képét nem rajzolhatjuk meg.

Jegyzetek:

148. Csallány Gábor: A csongrádi /mámai/~~csárdafürdői~~/ avar temető. A. É. 1941. XLII. 7., XLIV. 6.
- László Gyula: Bp. tört. Bp. a népvándorlás korában. CXLII. 7., 11.
149. Banner János: Népvándorláskori sírok Nagykamráson. Delg. 1927. 147. 1. 3. kép. 3., 6. ábra.

3. A honfoglaló magyarok.

A régészeti, illetve művelődéstörténeti emlékek jellegzetes maradványai a zablák, kengyeleg és ruhadiszek, a malajdoki B temető honfoglaláskori sirjaiban is megtalálhatók.¹⁵⁰

A 7. sz. sirból két bronz halántékkarika és egy bronz hegyesvégű sima karkötő került elő.

A 9. sz. sir egy nyitott hegyesvégű sima karkötőt, két halántékkarikát egy gyűrűt és 3 drb csüngő diszt tartalmazott. A csüngődiszek a Szeged-bojárdalmi 1. sz. sirból előkerült diszekkel azonosak.¹⁵¹

A 29. sz. sir emlékeiben a leggazdagabb. Három fülbevalón kívül egy pár kengyel, egy övcsat és egy csuklószabla, melynek egyik feszítővasa helyett csontból készült feszítő volt, alkotják a sir anyagát.

Ezek az emlékek a többi honfoglaláskori leletekben is megtalálható.
k.

Jegyzetek:

150. Jegyzeteim részben, a fényképanyag teljesen elveszett, így csak a meglévő jegyzetek alapján adhatom a leletek leírását.
151. László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. XIII. 1-16. - Reizner János: i.m. A. É. 1891. 102-114.

VIII. ÁRPÁD - KOR.

A középkori magyar nép művelődéstörténeti emlékeinek kutatása nagyon szegényes. Területünkéről, magáról a halomról kerültek elő tárgyi emlékek.

Rossz anyagból készült cseréplüst, pereme /LIII. 11./ az egyetlen kézzelfogható bizonyíték a kerámiára. A peremrészén lyuk van, amely felfüggesztésre szolgálhatott. Hasonló üst került elő a kecskeméti árvaház udvaráról.¹⁵²

Előkerültek agyagból égetett hálónehézékek. Formájuk azonos a maiakkal, s a háló alsó inára való felfüggesztésre két lyuk van rajtuk. /LI. 12., LIII. 16-22./ Van köztük olyan is, melynek egyik oldalán három kis benyomott kör látható, lehet egyéni jegy, vagy díszítés /LII. 23./.

A letelepedett magyarság a középkori falu alapját a mai Tápé község területére rakta le.

Jegyzet:

152. Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. III. 9. 136. l.

LEBŐ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE.

Lebő és környékének településtörténete.

A régészeti kutatásnak egyik történeti iránya, az u.n. településrégészet, a tipológizáló, művészeti problémákat boncoló kultúrtörténeti irányon alapul. Tehát most új szemszögből nézzük Lebő történetét. Természetesen nem szorítkozhatunk kimondottan Lebő kis területére. Egész környékét és talán Alföldünk egy részét is bele kell vennünk ebbe a településtörténetbe.¹⁵³

Az Alföld első megködítője az Őskőkör utolsó szakaszán, a magdalenien korban jelenik meg. A Szeged-Óthalombban talált emlékei megdöntik azt a feltevést, hogy Alföldünk csak az újabb kőkorban népesedett be. Ha nem is beszélhetünk itt még letelepedésről, de minden esetre tudjuk, hogy ideig-óráig itt élt ennek a kultúrának hordozója a Cro-magnoni ember. Minden bizonnyal vadászó útján tévedhetett ide. Megfordulhattott Lebő területén is, mert emlékeinek maradványai nem esnek messze a területtől. Hogy innen merre vette útját, arra a hiányzó leletek alapján még nem tudunk feleletet adni. Az őshalmi leletből mindenesetre kitűnik, ez az ember már értett a tűz gerjesztéséhez - mint ahogy a hideget kedvelő fák szénmaradványai mutatják - melyre szüksége is volt. Az első ember meg-

jelenését területünkön kb. 15.000 évvel ezelőtti időre tehetjük.¹⁵⁴

A tudomány mai állása szerint ezután hosszú szünet állt be területünkön a település folytonosságában.

A hosszú szünet alatt a klíma megváltozott és ezzel megváltozott a vidék arculata is. Az őskőkor embere nem találta meg életfeltételének lehetőségeit és elvándorolt erről a területről.

A középső kőkor az u.n. tordemoisai kultúra embere a mai tudásunk szerint csak Szolnok környékére jutott el.

Az újabb kőkor elején két irányú vándorlás indul meg az Alföld felé. Az egyik északról jön és az u.n. vonaldíszes edények kerámiáját hozza magával. Csak szóróványosan jelentkezik, legdélibb állomása Lebő.¹⁵⁵

A másik áramlat délről indul és hamarosan benépesíti területünket. A délről előtűző Körös-kultúra népe fürgébbnek bizonyult és csakhamar megozzerzi magának a letelepedésre alkalmas területet. Ennek a népnek a kulturális hatása a Balkánon egészen az Aegei-tenger vidékéig kimutatható.

A kutatás mai állása szerint Lebőnek ez a nép az első állandó lakója. Balcákanyaga alapján állattenyésztéssel foglalkozhatott. Ennek a népnek az élete a Kr. e.-i IV. évezredben kezdődhetett el.

A kultúrával egyidőben Lebőn és környékén más kultúrának a nyomát kimutatni nem lehet. A körösi-kultúra ismeretlen körülmények között elpusztult. Itt a kultúra teljes pusztulásáról beszélhetünk, mert az újabb kultúrára komoly befolyást nem gyakorolt.¹⁵⁶

A Dunántulcon otthonos fiatalabb vonaldíszes

kerámia kultúrájának embere megjelenik Lebőn, ahol ekkor már virágzásnak indult a tiszai-kultúra.

Ezt a kultúrát a bükki kultúrából származtatják le. A Felső-Tisza melletti telepeken bontakozik ki és huzódik le területünkre. Jellemző a kultúra letelepedésére, hogy soha sem telepszik rá a Körös-kultúra telepeinek romjaira. Ezt a települést Lebő is igazolja.

A tiszai-kultúra embere, a leletek tanúsága szerint kétségtelenül földművelő, de a halászat, vadászat mesteriségét is űzi. A lakómaradványok állandó településre mutatnak. Mint már említettük különböző háztípusokat ismertek. A hatalmas gabonatartó edények valószínű magtárak mellett tesznek tanúságot. A nagy lapos tálak valami kenyérfőlének a készítését bizonyítják.

A kultúra egyágymivességét Tompa Ferenc nyomán hanyatlónak tartotta az eddigi kutatás. Csalog József megfigyelései és az újabb eredmények magasfoku művészetet mutatnak az edénydíszítés terén. Az edény forma rendkívül gazdag és a geometrikus díszítési művészete egyedül álló. Telepünk galléros edényei délfelé mutatják a terjeszkedés irányát.¹⁵⁷

A terjeszkedő kultúra egy újabb délről jövő áramlattal találta magát szemben. Ez a Balkánról kiinduló kultúra az Alföld felé törekszik. A két kultúra találkozási vonala a Maros régi partja lehetett. Az Ószentiváni VIII. lelőhelyen az u.n. Bányai-kultúra a maga eredeti tisztaságában kimutatható. Lebőn a két kultúra keveredését találjuk csak meg. Mind a kettő veszt terjeszkedési erejéből, de mind kettő érezteti hatását a másik területén.¹⁵⁸ Mint már említettük a tiszai-kultúra egész Thesszáliáig érezte-

kultúra nem zavarta meg, inkább ez került a ittlévő kultúra hatása alá. Mutatja ezt a zsugorított temetkezési szokás továbbélése, a halotthanvasztással szemben.

Nem valószínű az, hogy a réz megjelenése egy új nép megjelenését is jelentette. Minden esetre idegen tényezők befolyással voltak kialakulására. Ez utóbbi igazolja azt, hogy területünk állandó érintkezésben van a környező vidékekkel. A kereskedelmi utvonalak, a vizek útján összekötötték hazánkon keresztül az Aegei-tenger vidékét Sziléziával. Bizonyítja ezt a nagyszámmal előkerült tengeri csigából és kagylókból készült ékszerek előfordulása. A tiszai-kultúra megtelepedésétől a rézkor végéig mintegy ezer esztendő telt el.¹⁶¹

Az aránylag nyugalmas helyzet a bronzkor folyamán megváltozik.

Területünkön a bronzkori kultúra egyenes folytatása a bodrogkereszturi-, illetve a tiszai-kultúrának.

A bronz ismerete valószínűleg délkeletről jutott hazánkba. A kő és más eszközök még megmaradtak és csak a korai vaskorban vesztik el jelentőségüket. A kerámia alapján négy részre osztjuk ezt a kort. Területünk nem is annyira, mint inkább környékünk játszott nagyszerepet ebben a korban. Tudjuk azt, hogy a Tisza és Maros szögében elterülő bronzkor külön csoportot alkot.

A tudomány mai állása szerint az ősi népesség megmaradt ezen a területen, de a beáramló hatások ekőrl nem zárkózott el. Elég itt hivatkoznunk a közvetlen közelünkben fekvő Szőreg, Deszk, Ószentiván határában talált lelőhelyekre. Lebőn is a bronzkornak az első

három periódusa mutatható ki.

Ebből következtethetjük, hogy a lakosság kontinuitása megszűnik és helyet ad egy Dunántul felől jövő népnek. Az őslakosság mindenbizonnyal déli felé húzódtott.¹⁶²

Az új népelem, az illyr nem tudja elterjeszteni a vas használatát. Lebőrről leletanyag ebből a kultúrából nem került elő.

Az illyr lakoságnak kelet és nyugat felől várható nyomás ellen kell védekeznie. A keleti betörés hamarabb következik be. A Kr. e.-i VI. sz.-ban megjelennek a szkíták. A területünkről előkerült presszta leleteket a korai vaskor B és C periódusába sorolhatjuk. Ezzel megkezdődik területünk összeköttetése az orosz steppe vidékekkel.¹⁶³

A szkíták uralma nem hosszú életű. A Kr. e.-i IV. sz.-ban megjelennek nyugatfelől a kelták, akik általánossá teszik a vas használatát és az edényeket már korongon készítik. Ez a kor Európa történelmének egyik legmozgalmasabb korszaka. A késői vaskor második periódusából is maradtak ránk emlékek.¹⁶⁴

A szkíták és kelták csak egy vékony uralkodó réteggel fogják össze az őslakosságot. Éppen olyan hamar eltűnnek, mint amilyen hamar megjelentek.

A történelmet eddig csak ezek a leletek beszélik el, melyeket az ásató régész hozott napvilágra.

Megjelennek az írott emlékek és ezzel bezárul a történelemnek egy nagy fejezete.

A római birodalom legelől meghódítja a Kárpát-medence területét és megalakítja Pannónia és Dácia provinciákat. Az általános megszállásból a Duna és Tisza köze kimaradt. Ezt a részt szarmata-jazig nép-

elen szállta meg. /Kr. u. 50-400./ Az itt élő falvak lakóit meghódította, de ugyanakkor maga is behódolt azok agyagművességének.¹⁶⁵

A keletről megindult népvándorlás elsodorja a szarmata-jezig törzseket, hogy új népelemnek adjanak helyet. A hánkorszak /Kr. u. 400-568./ népeinek hagyatékából főként germán anyag van birtokunkban.¹⁶⁶

A népvándorlás utolsóelőtti nagy hulláma az avarság volt /Kr. u. 568-791./. Mintegy kétszáz évre alapítottak itt birodalmat. A hanyatlani kezdő birodalom Nagy Károly frank-római császár és Krumm bolgár kán támadásainak esett áldozatul. Az elpusztult avar nép megmaradt töredékei felszívódtak a szlávokba.¹⁶⁷

Az utánuk itt élő szlávok nem tudtak egységes birodalmat alkotni. /Kr. u. 791-896./

A Duna medence, melyet a magyarok 892 és 894 évi hadjáratokban ismertek meg először, s amelyet a század végefelé megszálltak, a történelem folyamán eddig nem volt egy népnek sem huzamosabb ideig a birtokában.¹⁶⁸

A lovassnomád magyarság átveszi a nyugati vallást és szokásokat és ezzel beilleszkedik Európa kultúrközösségébe.¹⁶⁹

Jegyzetek:

153. A településtörténeti részben a dolgozat kultur-
történeti részének eredményeire hivatkozom.

/pl.: D.: 35-36. l./

- 154. D.: 15. l.
- 155. D.: 20-21. l.
- 156. D.: 17-19. l.
- 157. D.: 23-36. l.
- 158. D.: 22. l.
- 159. D.: 37-45. l.
- 160. D.: 46-48. l.
- 161. D.: 49-50. l.
- 162. D.: 51-53. l.
- 163. D.: 54-55. l.
- 164. D.: 56. l.
- 165. D.: 57-62. l.
- 166. D.: 63-64. l.
- 167. D.: 65. l.
- 168. D.: 66-67. l.
- 169. D.: 68. l.

Képanyag.

I - LVII. tábla.

1., 2. ábra.

Anyagi nehézségek miatt a képanyagot nincs
módonban közölni.

TARTALOM.

Előszó.	2 oldal
<u>Lebő kulturtörténete.</u>	4 "
A település földrajzi viszonyai.	5 "
A kutatás története.	9 "
I. Az Őskőkor.	15 "
II. Főatalabb kőkor.	17 "
1. Körös-kultura.	17 "
2. Szalagdiessen kerámia kultúrái.	20 "
a. Főatalabb lineáris kerámia.	20 "
b. Bánáti-kultura.	22 "
c. Tiszai-kultura.	23 "
d. Köréskor.	37 "
3. Badeni-kultura.	46 "
III. Réskor.	49 "
Bodrogkereszturi kultura.	49 "
IV. Bronzkor.	51 "
V. Vaskor.	54 "
1. Korai vaskor.	54 "
2. Késői vaskor.	56 "
VI. Római-kor.	57 "
Szarmata-jasigok.	57 "
VIII. A népvándorlás kora.	63 "
1. Hunkorszak.	63 "
2. Avarok.	65 "
3. A honfoglaló magyarok.	66 "
VIII. Árpád-kor.	68 "
<u>Lebő településtörténete.</u>	69 "
Lebő és környékének településtörténete.	70 "
Képanyag.	78 "

